

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

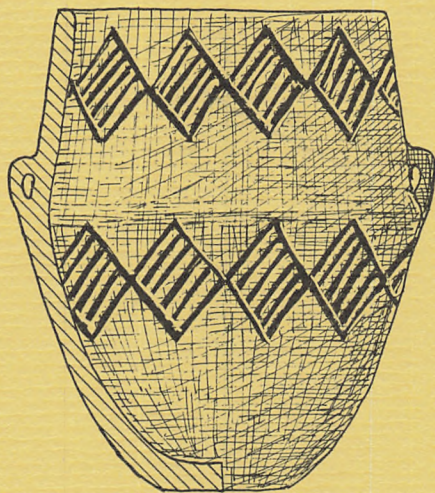
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

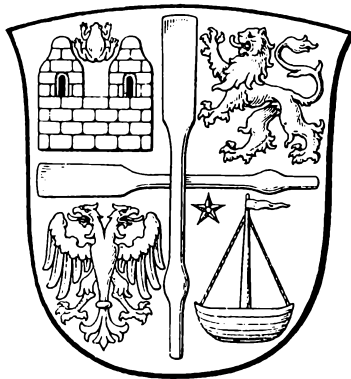
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Holbæk Amt 1975

FRA HOLBÆK AMT

Årbog for Historisk Samfund
for Holbæk Amt

1975

68. årgang

Historisk Samfund for Holbæk Amt
Holbæk 1975

Omslag:

Hængekar fra yngre tragtbægerkultur, se side 19. Tegnet af Henning Ørsnes.

Redaktion:

O. Bruun Jørgensen
Mogens Schou Jørgensen

*Grafisk tilrettelæggelse
og lay-out:*

Keld Nielsen og
Mogens Schou Jørgensen

Tryk:

Holbæk Eksprestrykkeri A/S.
Omslaget er trykt på Antikstribet
omslagskarton, papiret er Molino-Cote.
Skriften er Garamond.

ISBN 87 87575 00 0

INDHOLD

Forord	8
En omvendt og distal flække-høvlskraber af særlig høj karat <i>af ekspeditionssekretær Torben B. Bernhardtzen</i>	11
En pottemager fra stenalderen	15
<i>af universitetsadjunkt, mag.art. Klaus Ebbesen</i>	
Nyt fra et dunkelt afsnit af Odsherreds fortid	21
<i>af museumsinspektør, dr. phil. Henrik Thrane</i>	
Træk af herregården Tølløses historie	41
<i>af godsejer Jørgen Ahlefeldt-Laurvig</i>	
Historisk Samfund 1975	63
Register	70

EN HYLDEST OG EN TAK

Holbæk Amts Sparekasse fejrede den 23. december 150 årsdagen for sin oprettelse, idet fremsynede folk i Holbæk Amts økonomiske Selskab den 23. december 1825 stiftede en sparekasse under navnet »Holbæk Amts økonomiske Selskabs Sparekasse«.

Fra det små har denne institution vokset sig frem til i dag at være den 17de største sparekasse i landet, og mange ud over det ganske Vestsjælland vil sikkert i anledning af jubilæet sende det gamle, velrenomerede pengeinstitut en taknemlig tanke.

Til denne hyldest slutter sig også Historisk Samfund for Holbæk Amt. Siden Albert Thomsens død i 1953 og indtil 1973 har Historisk Samfund haft til huse i Sparekassens hovedsæde og her nydt godt af den service, som Sparekassen liberalt stillede til Historisk Samfunds rådighed. Meget hjælp og gode råd har Historisk Samfund gennem årene hentet her.

Til markering af jubilæet har Sparekassen bekostet udgivelsen af en bog »Guld fra Nordvestsjælland«, et pragtværk af såvel indhold som udstyr og en bog, som ubetinget vil indgå som et betydningsfuldt bidrag i den videnskabelige litteratur, der behandler emner fra denne part af landet.

Historisk Samfund hylder Holbæk Amts Sparekasse for det initiativ, som hermed er taget, og bringer samtidig en tak til Holbæk Amts Sparekasse, fordi Sparekassen på en så storsindet måde har tilgodeset Historisk Samfunds personlige medlemmer med et frieksemplar af dette kostbare værk.

I. Estrup

Guldmedaille, på forsiden markgreve Joachim Frederik af Brandenburgs brystbillede. Fundet ved havegravning i Brundby på Samsø. Diameter 33 mm. Illustration fra Kirsten Bendixens artikel om »Guldmonter« i »Guld fra Nordvestsjælland«. Foto: Keld Nielsen.

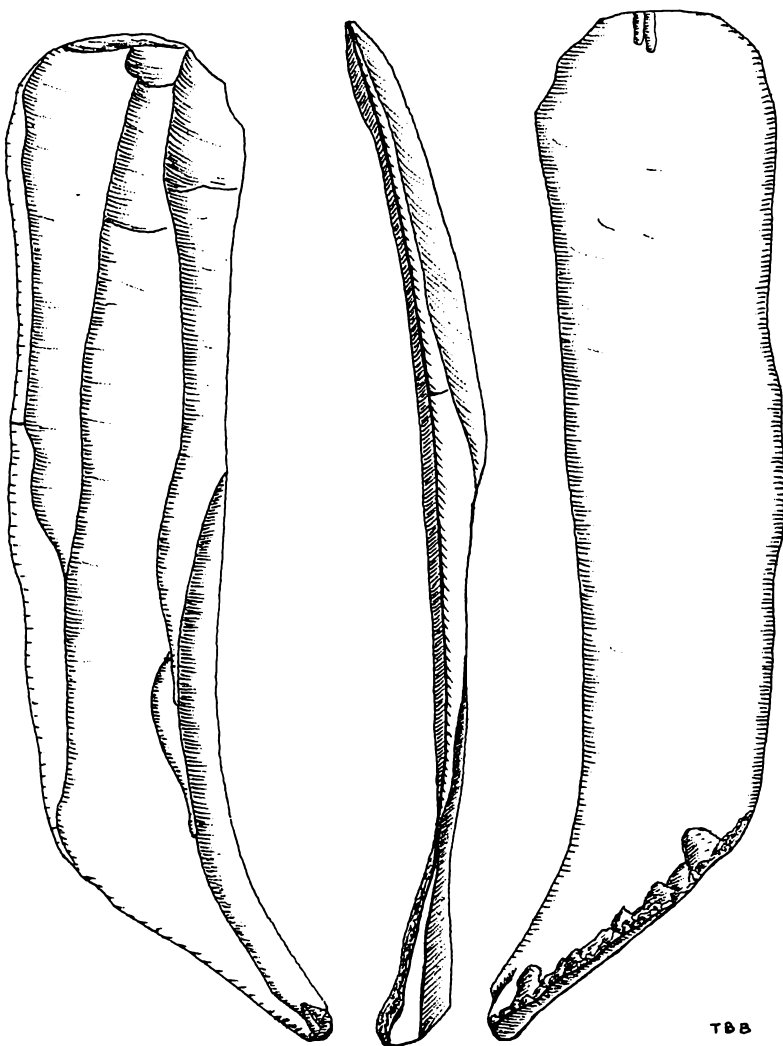
EN OMVENDT OG DISTAL FLÆKKE-HØVLSKRABER AF SÆRLIG HØJ KARAT

af Torben B. Bernhardtson

Ovenstående titel kan vel forekomme lovlig speciel, næsten lidt søgt. At der dog bag den skjuler sig et konkret og for stenalderforskere interessant fænomen skulle fremgå af det efterfølgende.

Redskabsarten høvlskraber tilhører klassifikationsmæssigt gruppen blokhøvl¹, der, indtil Erik Westerby påviste den i Bloksbjerg-fundet², havde hørt til danske arkæologers stedbørn, om ikke ligefrem udsatte børn, som Johannes Brøndsted har udtrykt det³. Samme forsker har meget rammende beskrevet høvlskraberens sandsynlige tilbliven⁴ som et delvis »outil de fortune«, hvorfor der ikke vil være nogen grund til her at komme nærmere ind på dette spørgsmål.

Per definition er høvlskraberer dannet af en blok – efter forfatterens mening dog almindeligvis rettere af et blok*afkløv*; afkløv, der ofte kan have karakter af skive eller grov flække⁵. Om høvlskraberer også kan være dannet af en spån eller af en almindelig flække, som forfatteren tidligere har hævdet⁶, er vel – i første omgang i hvert fald – mere diskutabelt, da – som det ganske rigtigt er blevet påpeget⁷ – retoucheringen på den trimmede blok – blokskraberer – i vid udstrækning genfindes på flækkerne; et forhold, der formelt må give anledning til eftertanke og som kan afføde en usikkerhed, der let kan blive til en tvivl om det fundamentale princip med tilbøjelighed til at

TBB

Fig. 1: Omvendt og distal flække-høvlskraber fra Ertebølle-boplads ved Aagaard, Gørlev sogn, gengivet i naturlig størrelse. Tegnet af forfatteren.

forkaste hele blokhøvl-begrebet. Forfatteren har tidligere bidraget til diskussionen af denne problematik⁸ og motiveret sin opfattelse af, at høvlskraberer faktisk er et redskab. Som et »bevis« for, at også spåner og almindelige flækker ofte er blevet konverteret til høvlskraberer, er blandt andet brugt et gedigent eksemplar af en omvendt og distal flække-høvlskraber⁹ – i modsætning til den almindeligt forekommende retvendte og proximale ditto – fundet på Lunden-bopladsen¹⁰. Her er iøvrigt siden fremkommet yderligere to sådanne, begge dog af mindre overbevisende kvalitet, ligesom en enkelt kendes fra bopladsen ved Veksø Bro¹¹.

Det er fundet af endnu en omvendt og distal flække-høvlskraber¹², der i nærværende lille indlæg skal meddeles om; – et eksemplar af enestående høj karat – og »skønhed«, set med arkæologiske øjne, fundet for et par år siden på en hidtil ukendt, righoldig Ertebølle-boplads ikke langt fra Reersø ved Aagaard, Gørlev sogn¹³. Hosstående tegninger af skraberer skulle tale for sig selv; den er dannet af en ca. 13,5 cm lang og 3 cm bred, forholdsvis tynd og distalt udsvajende, men ellers regelmæssig flække, der dog ikke blot buer ret stærkt, men også skruer noget. For at opnå bedst mulig gengivelse er der kompenseret herfor i tegningerne, hvilket forklarer de indbyrdes lidt uoverensstemmende mål. Skraberens understøtningsflade, der ikke udgøres af en del af blokbunden, men af en nedre del af bloksiden, har form som en smal trekant, 29 mm lang og maksimalt 8 mm bred. Skrabeæggen er dannet ved en kraftig, gennemført tilhugning fra blokside-fladen op ad flækkens underside med efterfølgende minutøst udført retouche. I sin enkle form en helstøbt og nydelig oldsag.

Det er forfatterens håb med ovenstående at kunne anspore stenalderforskere til i højere grad, end det åbenbart hidtil har været tilfældet, at være opmærksom på fænomenet »omvendt og distal flække-høvlskraber«, der lader til at være en generel – omend sjælden – foreteelse, foreløbig i hvert fald i Ertebøllekulturen.

Noter og litteraturhenvisninger

- ¹ **Therkel Mathiassen:** Danske Oldsager, I. Ældre Stenalder, p. 21.
- ² **Erik Westerby:** Stenalderbopladsen ved Klampenborg, p. 53 f.
- ³ **Johannes Brøndsted:** Erik Westerby. – Kuml 1957, p. 7.
- ⁴ **Johannes Brøndsted:** Danmarks Oldtid (2. udg.), I. Stenalderen, p. 50.
- ⁵ se fx **Therkel Mathiassen:** Gudenaå-Kulturen. – Aarbøger 1937, p. 142, fig. 25, nr. 9-10.
- ⁶ **Torben B. Bernhardtzen:** Efterskrift til fundberetningen om Lunden-bopladsen. – Ballerup og Omegns historiske Forening, årshæfte nr. 18, 1972, p. 7.
- ⁷ **Søren H. Andersen og Claus Malmros:** Norslund. – Kuml 1965, p. 59.
- ⁸ Torben B. Bernhardtzen: ovenfor anført arbejde, p. 6-9.
- ⁹ Torben B. Bernhardtzen: ovenfor anført arbejde, p. 8.
- ¹⁰ **Torben B. Bernhardtzen:** Ertebølle-bopladsen Lunden. Afsluttende fundberetning. – Ballerup historiske Forening, årshæfte nr. 17, 1971.
- ¹¹ **Torben B. Bernhardtzen:** Ertebølle-bopladsen ved Veksø Bro. – Historisk Forening for Værløse Kommune, årsskrift 1973, p. 23, fig. 3 m.
- ¹² Skraberne er fundet af og tilhører Aage Bruun, Ornum, og beror i dennes samling (reg. nr. A-85).
- ¹³ **Therkel Mathiassen:** Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse, p. 76. – Bopladsen er dog ikke identisk med det her nævnte fundsted (nr. 133) for Ertebøllekultur.

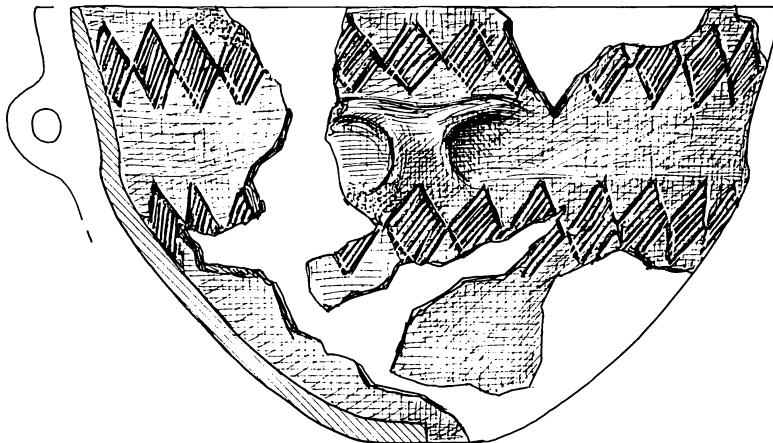
EN POTTEMAGER FRA STENALDEREN

af Klaus Ebbesen

På de jorder, som i dag hører under ejendommen Olstrupgård i Bregninge sogn, ligger ruinerne af en jættestue, d.v.s. en af de store stengrave, som opførtes i den yngre stenalder, som gravsted for de døde.

Den blev opdaget i 1916, da man var i færd med at sprænge sten. Jordhøjen, som oprindeligt har dækket jættestuen, var allerede dengang stærkt afgravet og under plov. Ligeledes var der fjernet en del af de meget store sten, som i sin tid udgjorde selve jættestuen. Det var resten af disse sten, som stenhuggeren var ved at sprænge. Da han havde erkendt, at det, han var i færd med at hugge til skærver, var resterne af en oldtidsgrav, indstillede han straks arbejdet. Der gik bud til Nationalmuseet og samme år gennemførte arkæologen C.A. Nordman en videnskabelig undersøgelse på stedet. Senere har dr. Tulinius foretaget en mindre supplerende undersøgelse på stedet, resultatet af hans udgravninger er i dag udstillet på museerne i Kalundborg og Holbæk, mens de oldsager, som fremkom ved C.A. Nordmans undersøgelse, ligger på Nationalmuseet¹.

Jættestuekammeret har haft oval grundplan, 7-8 m lang og 2,4 m bred. Fra vest førte en ca. 5 m lang gang ind til selve gravkammeret. Hele anlægget var dannet af mindst 22 meget store lodretstående sten, og på bunden af det areal, som afgrænsedes af disse, iagttoges enkelte steder resterne af et gulvlag, bestående af flade fliser, hvorpå

Fig. 1. Lerkar med hank, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

der lå et meget tyndt lag knust flint. Nogle steder var kammergulvet mærket af den ild, som i oldtiden tændtes ved begravelserne for at rense luften i kammeret.

Der var bevaret meget få skeletrester i graven. Til gengæld fandtes et overordentlig stort antal oldsager – de gravgaver som i sin tid er medgivet de døde på deres vej til dødsriget. I fundet indgår over 100 pilespidser, et betydeligt antal ravperler, mange økser og mejsler, enkelte flækker samt fragmenter af næsten 200 lerkar.

Det vil føre for vidt her i detaljer at beskrive hele dette rige gravinventar, som stammer fra gravlæggelser i jættestuen gennem næsten 500 år. Opmærksomheden skal fæstnes ved fire af lerkarrene, fordi de bringer ny viden om samfundsstrukturen i vor oldtid.

De tilhører alle fire tragtbægerkulturen – eller megalitkulturen, som den tidligere kaldtes. De er altså fremstillet af det folk, som førte agerbruget til Danmark, og som var det ledende folkeslag gennem hele den yngre stenalder. De stammer fra tiden ca. 2.000 f.v.t. (MN III).

Det ene lerkar (fig. 1) er en kop med hank i den ene side. Den har tragtformet hals og jævnt rundet bug, en såkaldt tragtkep. Der kendes i alt fra Danmark ca. 30 stykker, og de er alle fundet i Nordvest-

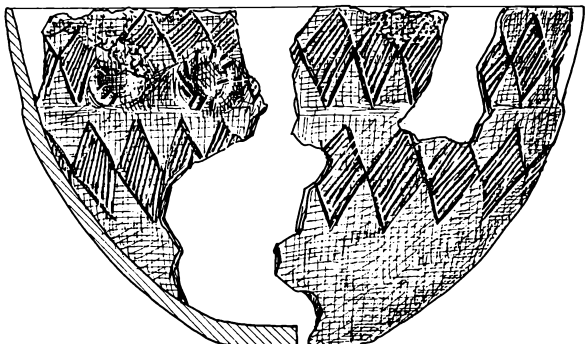

Fig. 2. Tragtskål, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

sjælland. Der er altså tale om en lokalform, netop for vort område. Koppen er ca. 15 cm høj og ca. 24 cm bred over munden. Den har flad bund, som er 4 cm i diameter. På såvel overdelen som underdelen er lerkarret ornamenteret med en vandret række stående rhomber, der er udfyldt med parallelle streger. Al ornamentikken er indridset med en pind i den våde ler og gør et meget flygtigt indtryk.

Det andet lerkar (fig. 2) er en tragtskål. Den adskiller sig i formen kun lidt fra den foregående, men er uden hank. Den er endvidere lidt mindre, kun ca. 11 cm høj og ca. 19 cm bred over munden. Bunden er flad og bunddiametere 5 cm. Lerkarret er på hals og bug ornamenteret på nøjagtig samme måde som den ovenfor beskrevne tragtkop. Blot har dette på halsen tillige en plastisk figur bestående af to runde ringe, med korte indridsede streger. Der er tale om et såkaldt øjenmotiv, som man tidligere forestillede sig var sat på lerkarret for at give det lighed med et menneskeansigt. I dag opfattes det blot som et – omend specielt – plastisk ornament.

Det tredje lerkar er også en skål (fig. 3). Den har næsten rette sider, men ved overgangen fra hals til bug knækker profilen. Dette knæk har givet lerkarrene af denne form navnet vinkelskåle. Denne vinkelskål er næsten ligeså stor som tragtskålen, dog noget anderledes proportioneret. Højden er således 12 cm, mundingsdiameteren 22 cm og bunddiametere små 6 cm. Ornamentikken på dette lerkar

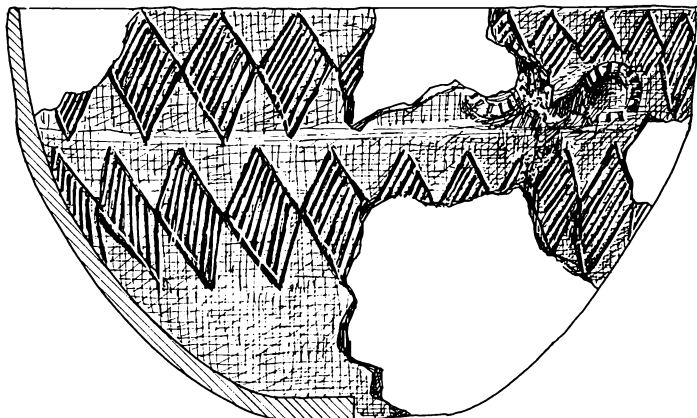

Fig. 3. Skål med rette sider, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørnsnes).

svarer nøjagtigt til den, som findes på tragtskålen. Måske er rhombene dog en anelse højere.

Det fjerde lerkar (fig. 4) er for ødelagt til, at man kan bestemme dets form. Muligvis er der dog tale om et drikkebæger – et såkaldt hængekar, benævnt således, fordi det kunne hænge under loftet eller på en bjælke. Det er under randen ornamenteret med en vandret række rhomber og derunder ses på halsen lodrette rækker af rhomber, alle udfyldt med parallelle streger.

Som det fremgår af beskrivelsen er de fire lerkar af forskellig form. Fra andre fund ved man imidlertid, at de former, som karrene repræsenterer, optræder på samme tid. Også den identiske ornamentik understreger lerkarrenes samtidighed. Men mere end det. Betragter man karrene nært på vil man se, at ornamenteringen er udført med samme redskab. Det er således ikke alene mønstrenes form og komposition, men også deres teknik, der er den samme. Så stor er ligheden mellem disse fire oldtidskar, at der næppe kan være tvivl om, at man står overfor lertøj, som er produceret af samme pottemager. Måske hører de endog til samme brænding.

Med dette eksempel er det første gang man herhjemme har kunnet sandsynliggøre, at to eller flere stenalderlerkar er produceret af samme pottemager. Tilsvarende tilfælde har man imidlertid kendt i

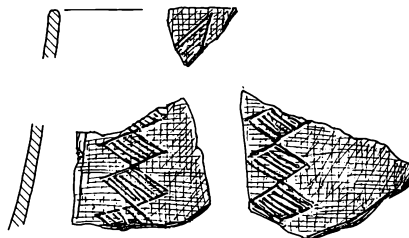

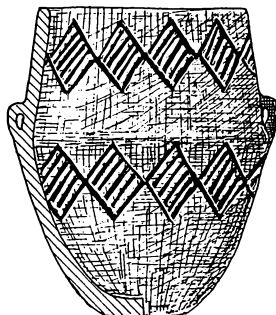
Fig. 4. Skår fra lerkar, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

Sverige igennem næsten halvtreds år. Når de ikke tidligere er påvist i Danmark, skyldes det sandsynligvis først og fremmest, at netop keramikken fra jættestuerne aldrig har været ordentligt bearbejdet. Forfatteren til denne artikel kender således en snes andre storstensgrave på de danske øer, som har indeholdt lerkar, der er så nært beslægtet, at de må være produceret af samme pottemager².

I 1920-erne udgravedes ved Lejre Å i Kornerup sogn en boplads fra den yngre stenalder. Den bestod af en række små pletter med flintaffald, knogler, muslingskaller og keramik. I to af disse pletter fandtes fragmenter af to tragt-skåle, som på bugen er ornamentet med ekstremt lange hængende trekanter vekslende med ligeledes meget lange lodrette vinkelbånd³. Der er ligesom for Olstrupgård-karrene næppe tvivl om, at det er produkter fra samme hånd. Lerkar af helt tilsvarende form og med nøjagtig den samme ornamentik, som disse to tragt-skåle, er endvidere kendt fra en jættestue ved Kyndeløse i Kirke-Hyllinge sogn og en jættestue ved Ejby i Rye sogn. De tre lokaliteter ligger ca. 10 km fra hinanden. Pottemageren har sandsynligvis selv boet på bopladsen ved Lejre Å, og herfra er hans produkter blevet spredt til Kyndeløse og Ejby, hvor de har fulgt de døde i gravene.

Helt så langt ind på livet er det desværre ikke lykkedes at komme Olstrupgårdmesteren. Alligevel knytter der sig en interessant detalje til hans produktion.

På Kalundborg Museum befinder sig i dag et lille hængekar med to modstående ører ved den største bredde (fig. 5). Det er ca. 10 cm højt, 6,5 cm bredt ved munden og har en bunddiameter på 2,4

Fig. 5. Hængekar, uden fundoplysninger. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

cm. Det er på hals og bug ornamenteret med nøjagtigt de samme vandrette rækker af stående stregfyldte rhomber, som de, der kendes fra de tre lerkar fra Olstrupgård-jættestuen. Hængekarret er uden museumsnummer og fundoplysninger. Det er derfor umuligt at sige, hvornår og hvor det er fundet. Bragt i selskab med de tre ovenfor beskrevne lerkar fra Olstrupgård kan der imidlertid ikke være tvivl om, hvem der engang i oldtiden for ca. 4.000 år siden har fremstillet det. Det har den samme pottemager, som lavede de fire andre lerkar.

Noter og litteraturhenvisninger:

- ¹ Inventarnumre: NM A 28541, Holbæk Museum 6.668, Kalundborg Museum uden nummer.
- ² Klaus Ebbesen: *Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln.* Arkæologiske Studier vol. II. Kbhvn. 1975, p. 129 ff.
- ³ C.J. Becher: *Stenalderbebyggelsen ved Store Valby i Vestsjælland.* Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1954, p. 127 ff., fig. 37 a-b og 38 a.

NYT FRA ET DUNKELT AFSNIT AF ODSHERREDS FORTID

af Henrik Thrane

Anledningen til denne artikel er nogle i sig selv ubetydelige fund, som fremkom ved Nationalmuseets undersøgelser i Odsherred i 1960'erne.

Trods deres uanselighed – eller måske netop derfor – er de karakteristiske for en periode af oldtiden, som vi ellers kender alt for lidt til på Sjælland. Fund fra den førromerske jernalders fem århundreder – fra år 500 før og til Kristi fødsel – mangler i påfaldende grad fra det meste af Sjælland. Periodens gravskik er ikke befordrende for arkæologien, der er ingen iøjnefaldende gravhøje at gå efter, kun tilfældet kan lede på sporet af jernalderens fladmarksgrave og bo-pladser. Det forklarer bare ikke hvorfor der endnu er så få førromerske (og romerske) jernalderfund, især i Vestsjælland. Skævheden falder navnlig i øjnene, når vi sammenligner med Jylland og Fyn.

Jylland har altid været jernalderlandet par excellence, mens Fyn i lang tid var ligeså slet belagt med fund fra førromersk tid som Sjælland. Men Erling Albrechtsens arbejde har klart vist, at det ikke er manglen på førromerske fund, der kendetegner Fyn¹. Er fejlen på Sjælland den, at de museale forhold er utilstrækkelige? Nationalmuseet er (eller var til for ganske nylig) ene om enhver arkæologisk aktivitet på øen og det har været en ret tilfældig aktivitet, bortset fra de steder, hvor langvarige undersøgelser fandt sted².

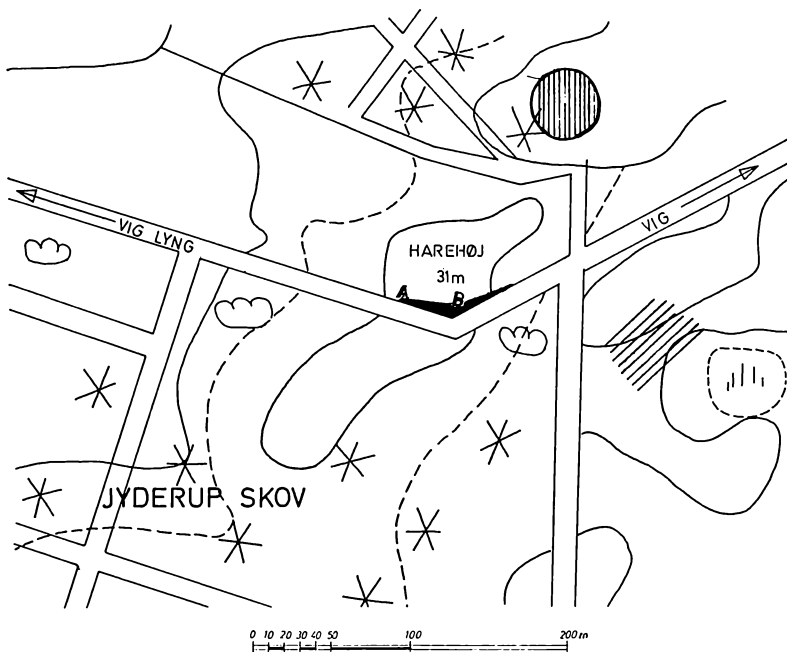

Fig. 1. Kortudsnit over Jyderup skovs nordende. Med sort er angivet det afgravede område af Harehøj. A-B markerer udgravningens målelinie, se fig. 2. Skråskravering viser område hvorfra overfladeopsamling af lerkarskår, lodret skravering viser en gravhøj, formentlig fra bronzealderen. Nord opad.

Siden bopladsgruberne under vikingeborgen Trelleborg blev publiceret³, er kun ganske få fund kommet til. Therkel Mathiassen måtte i sin sidste oversigt over Nordvestsjælland ty til Trelleborg-fundene for at få et godt billedstof fra en førromersk boplads⁴. Han nævnte affaldsgruber fra Skamlebæk og Rørby, et par moseofringer og nogle vigtige enkeltfundne genstande. Selv de ellers så almindelige mosepotter fra ældre jernalder mangler næsten helt fra Odsherred⁵. Fra de seneste år er kun bopladsen i Veddinge bakker lige overfor Skamlebæk udgravet og publiceret⁶. Holbæk arkæologklubs mangeårige undersøgelser her resulterede i nogle meget spinkle bopladslevn fra midten af førromersk jernalder (per. II), vistnok med husgulve og affaldslag med keramik.

De to fund, som her skal fremlægges, er fundet ved vejarbejder og viser, hvor vigtigt det er at have arkæologer i nærheden. I hvert fald det første af fundene var aldrig blevet reddet, hvis der først skulle have været sendt bud til København.

I 1967 udvidedes vejen fra Vig til stranden ved at et stykke af bakkeknolden Harehøj⁷ lige nord for Jyderup skovs nordøsthjørne afgravedes (fig. 1). Det fortaltes, at der tidligere var fundet urner ved vejarbejde her, men intet er bevaret af disse ældre fund. Rekognoscering af marken umiddelbart øst for skovhjørnet havde vist nogle få lerkarskår på en lille højning midt i marken – der hvor Hereforderne nu græsser. Skårene havde ældre jernalders karakter med fortykkede, ikke facetterede rande, formentlig ældre førromersk jernalder; de tydede på en boplads på stedet. I forbindelse med udgravningerne på bronzealderbopladsen ved Jyderup skov⁸, prøvede vi at få indtryk af områdets oldtidsbebyggelse, så der var grund til at holde øje med vejarbejdet. Det blev da også gjort med følgende resultat.

Da man begyndte at nærme sig det sted, hvor urnerne skulle være fundet, fik vi af formanden for Vig kommunes vejudvalg, hr. Poul Andersen, lov til at lade bulldozeren skrabe overjorden af.

I dagene 10-12/10 gravede Sven Thorsen og jeg på det område, der skulle graves væk og på en 15 m lang og 3 m bred strækning lykkedes det at undersøge 15 gruber. Alle gruberne indeholdt sort jord og sten i større eller mindre grad, men indeholdt ingen daterende oldsager. Der blev ganske vist fundet nogle flintafslag hist og her, men de behøver ikke at være samtidige med gruberne. Der var desuden i vestenden af det undersøgte område et svagt kulturlag at spore, men heller ikke det indeholdt fund.

Undersøgelsen blev foretaget som nødgravning, gruberne blev snittet og profilerne nødtørftigt beskrevet og fotograferet. En opmåling af grubernes indbyrdes beliggenhed blev foretaget ud fra en linie med to stokke i vejens nordside, anbragt af landmålerne. Denne linie brugtes som akse og de enkelte grubers centrum indmålte i forhold hertil (fig. 2).

Grube 1.

Nedgravet i gråbrunt sand, kun de nederste 0,20 m bevaret. Diam. 1,0 m, indhold:

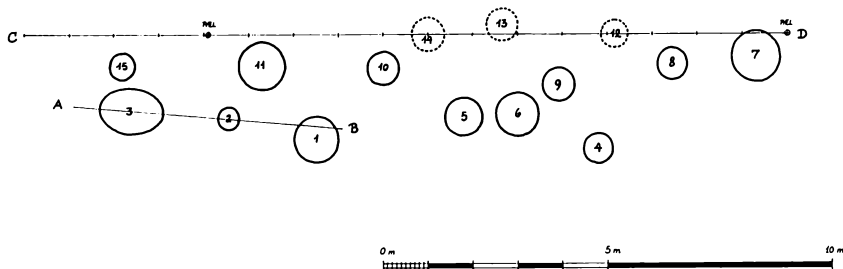

Fig. 2. Harehøj: Plan over gruberne på det undersøgte område.

trækulsholdig sort jord med ildskørnede håndstore sten. En trækulsprøve herfra er dateret til 2200 ± 100 f. 1950, d.v.s. 250 f.Kr.f. (prøve nr. K 2171)⁷.

Grube 2.

Som 1, men mere rundbundet, de nederste 0,25 m bevaret, diam. 0,50 m. Indhold: i bunden sort jord under to lag ikke ildskørnede, håndstore sten.

Grube 3.

Rundbundet, skrå sider, bevaret dybde ca. 1,0 m, diam. ca. $1 \times 1\frac{1}{2}$ m. Langagtig i retning nord-syd. Indhold: grå sandet fyldt med spredte mindre sten.

Grube 4.

Rund, fladbundet, de nederste 0,15 m bevaret, diam. 0,65 m. Indhold: sort jord med trækul under et lag rundede, ikke ildskørnede, håndstore sten.

Grube 5.

Rund, bevaret dybde 0,30 m, bunden 0,85 m under overfladen. Diam. 0,85 m, fladbundet med skrå sider. Indhold: øverst gråhvidt sand med spredte små trækulstumper, derunder et par hovedstore sten og i bunden et 0,20 m tykt lag sort trækulsholdigt sand med tildels ildskørnede, håndstore sten foroven.

Grube 6.

Rundet med skrå sider og ret flad bund, nederste 0,45 m bevaret, bunden 0,78 m under overfladen, diam. 0,95 m. Indhold: i vestsiden sort fed trækulsholdig jord med ildskørnede småsten, derover gråhvidt sand, der mod øst var mere mørkere gråt og indeholdt spredte trækulsfus.

Grube 7.

Rundbundet, ret flad, nederste 0,45 m bevaret, bunden var 0,70 m under overfladen, diam. 1,10 m. Indhold: store rundede hovedstore og større sten liggende i sort trækulsfyldt sand på et lag gråt sand.

Grube 8

Ret flad, nederste 0,20 m bevaret, bunden 0,60 m under overfladen, diam. 0,70 m. Indhold: I bunden et sort lag sand, hvorover et lag rundede håndstore sten, hvorover igen homogent gråbrunt sand.

Grube 9.

Rundbundet, nederste 0,30 m bevaret, bunden 0,50 m under overfladen. Diam. 0,75

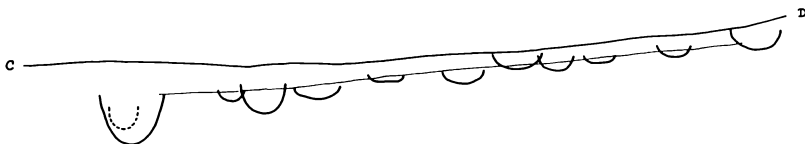

Fig. 3. Harehøj: Idealsnit gennem gruberne, d.v.s. at gruber, som ikke ligger i linien A-B er projiceret ind på denne linie.

m. Indhold: i bunden et sort lag 0,15 m tykt, derover en dyngte håndstore rundede sten, derover gråhvidt sand.

Grube 10.

Fladbund, bunden 0,60 m under overfladen, diam. 0,70 m. Indhold: sort lag med spredte håndstore sten foroven, dækket af gråbrunt sand.

Grube 11.

Fladbund, nederste 0,60 m bevaret, bunden ca. 1,10 m under overfladen, diam. 1,05 m. Indhold: i bunden et 0,20 m tykt lag stenfliser liggende i mørkegrå jord med spredte småstumper trækul, derover gråt sand med spredte sten.

Grube 12.

Diam. 0,60 m. Indhold: sort fyld med trækul og ildskørnede, håndstore sten.

Grube 13.

Diam: 0,70 m, ikke gravet helt ud, da resten lå udenfor det areal, der skulle fjernes. Indhold: gråsort spættet fyld med spredte trækul.

Grube 14.

Som 13.

Grube 15.

Rundet, diam. 0,60 m. Indhold: brunt muldet fyld vekslende til sort.

Imellem grube 3 og 11 var der et gråligt sandlag, ca. 0,10 m tykt. Det er måske resterne af et kulturlag. Det indeholdt ganske små stykker trækul. Laget blev kraftigere og sortere mod nordvest og indeholdt her spredte småstensfliser. Laget hvilede på det rustrøde sand, der overalt dannede den urørte grund, hvori gruberne var nedgravet. Dette kulturlag fortsætter formentlig mod vest og nordvest uden for det undersøgte område.

Der er sandt at sige intet epokegørende ved disse fund, det er de sædvanlige kogegruber, som der findes så mange af også flere steder her i Jyderup skovområdet⁹. De indeholder aldrig andet end trækul og sten og en datering hviler på et skøn, selvom yngre bronzealder eller ældre jernalder vil være det normale. Jeg gik ud fra at Harehøj-gruberne var fra yngre bronzealder, men for at være sikker og for at kunne bruge pladsen i en bebyggelseshistorisk sammenhæng blev en

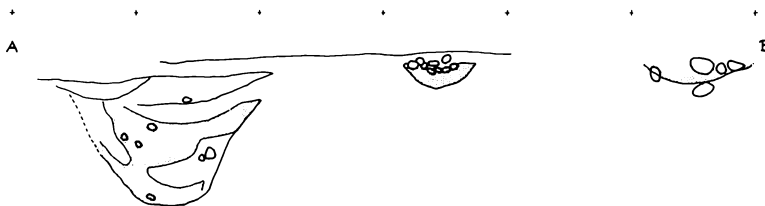

Fig. 4. Harehøj: Lodret snit gennem gruberne 1-3 set fra syd, prikkerne viser sorte lag (kulturlag).

kulstof 14 analyse foretaget på Nationalmuseets kulstof 14 laboratorium (prøve nr. K 2171). Trækul fra grube 1 dateredes til 2200 ± 100 før 1950, d.v.s. 250 f.Kr.f. i kulstof 14-år, med en fejlgrænse på 100 år til hver side.

Harehøjgruberne hører altså til midt i førromersk jernalder og det er da nærliggende at se dem i sammenhæng med de omtalte skårfund blot 100 m mod øst. Her har åbenbart ligget en boplads – muligvis med tilhørende gravplads (urnerne). Det sidste er dog særdeles usikkert, da vi intet har bevaret og begrebet urner ligeså vel kan dække kar fra en boplads, det var jo ikke arkæologer, der så »urnerne«.

Resultatet er et godt eksempel på hvor rart det er for arkæologer at have naturvidenskabsfolk at støtte sig til. For studiet af udviklingen af bebyggelsen i området er det vigtigt at have en fast dateret førromersk jernalderboplads. En ældre romersk jernalderboplads er konstateret ovre ved Vig¹⁰. Nogle mindre fund af lerkarskår ved Jyderup er enten førromerske eller romerske i tid¹¹.

Der er ikke planer om at fortsætte undersøgelserne, bopladsens rester ligger forhåbentlig i fred i skoven og under Herefordernes kløve.

Den anden lokalitet ligger 6 km mod nordøst og er ligeså almindelig i sin art som Harehøj i sin.

Ved besøg på udgravningen i Jyderup skov den 2/7 1969 medbragte gårdejer Gunnar Olsen, Egebjerg, en portion lerkarskår, som han foregående aften havde gravet op af en grube¹². Han havde om

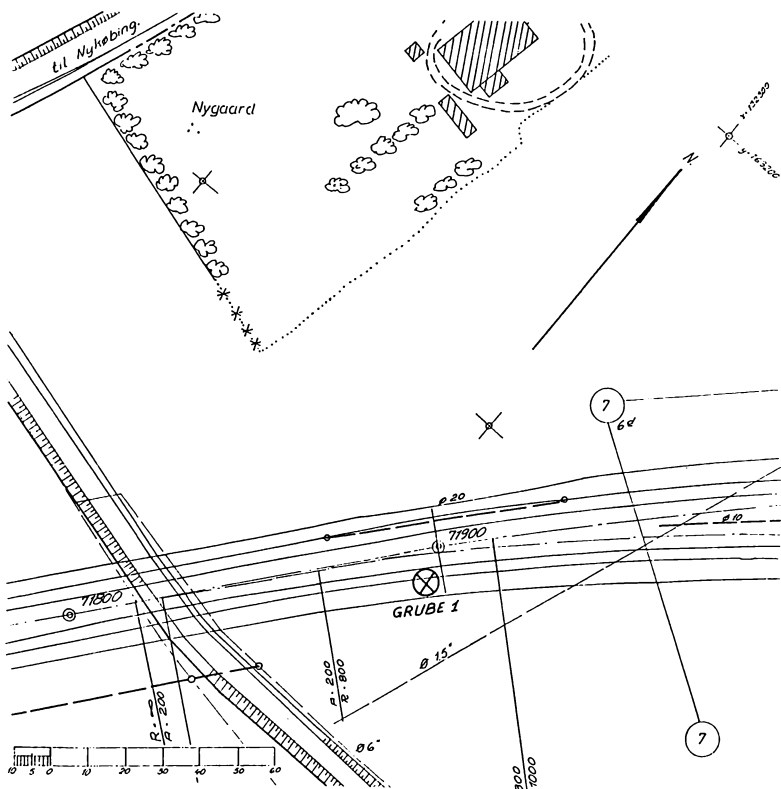

Fig. 5. Plan over beliggenheden af grube på Nygård, Nr. Asmindrup sogn, indtegnet på vejkort.

søndagen gået på en strækning, hvor jorden var skrællet af som et led i vejarbejde og på stykket fra vejen mod Nr. Asmindrup fra Nykøbing-Holbæk-landevejen fundet spredte gruber over en strækning på ca. 1 km. Flere af gruberne var sorte med ildskørnede sten, men den omtalte grube var den eneste, hvor han havde observeret skår.

Gruben lå på en lav bakke, ca. 65 m nord for den nuværende bivej i sydsiden af den nye vej. Grubens midte indmåltes løseligt i forhold til en træpæl, der markerede vejs yderside mrk. ST 71900 højre (fig. 5).

Stencene hører for de fleste vedkommende til ②

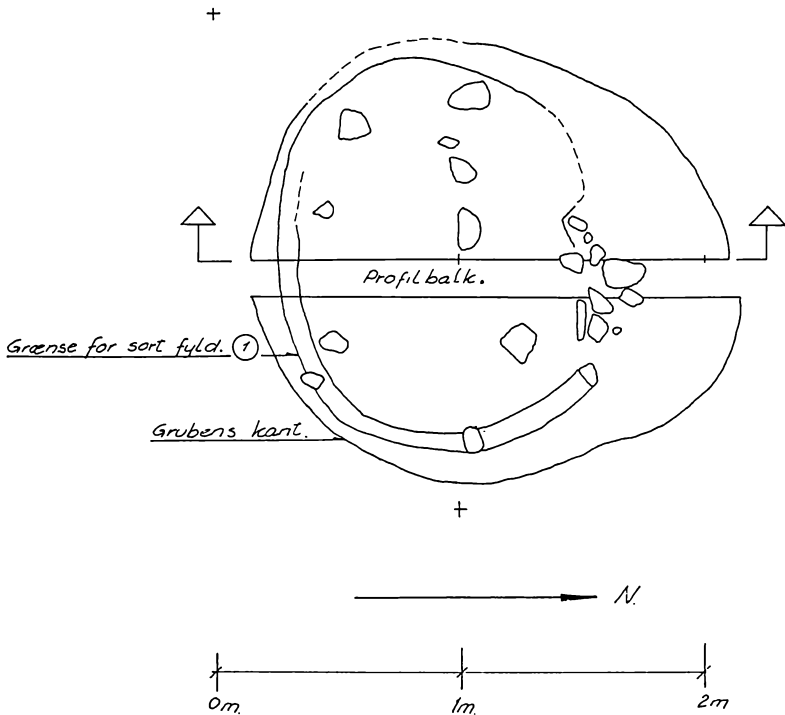

Fig. 6. Nygård: Plan over grubens top.

Skønsmæssigt anslået var der afgravet $\frac{1}{2}$ m jord over findestedet. Noget af gruben må i hvert fald være bortgravet, skår fandtes i bortslæbt jord mod syd (bulldozertransport). Disse skår kan næsten med sikkerhed antages at stamme fra gruben (fig. 8, 2).

Gunnar Olsen havde gravet et lille hul i grubens østside, der dog kun havde berørt de øvre lag 1-2. Hans skårmateriale må således antages at stamme fra disse lag (fig. 8, 6).

Gruben blev udgravet af undertegnede og nu afdøde stud. mag. Leif Møller i dagene 2-4/7. Til at begynde med graves vandret af

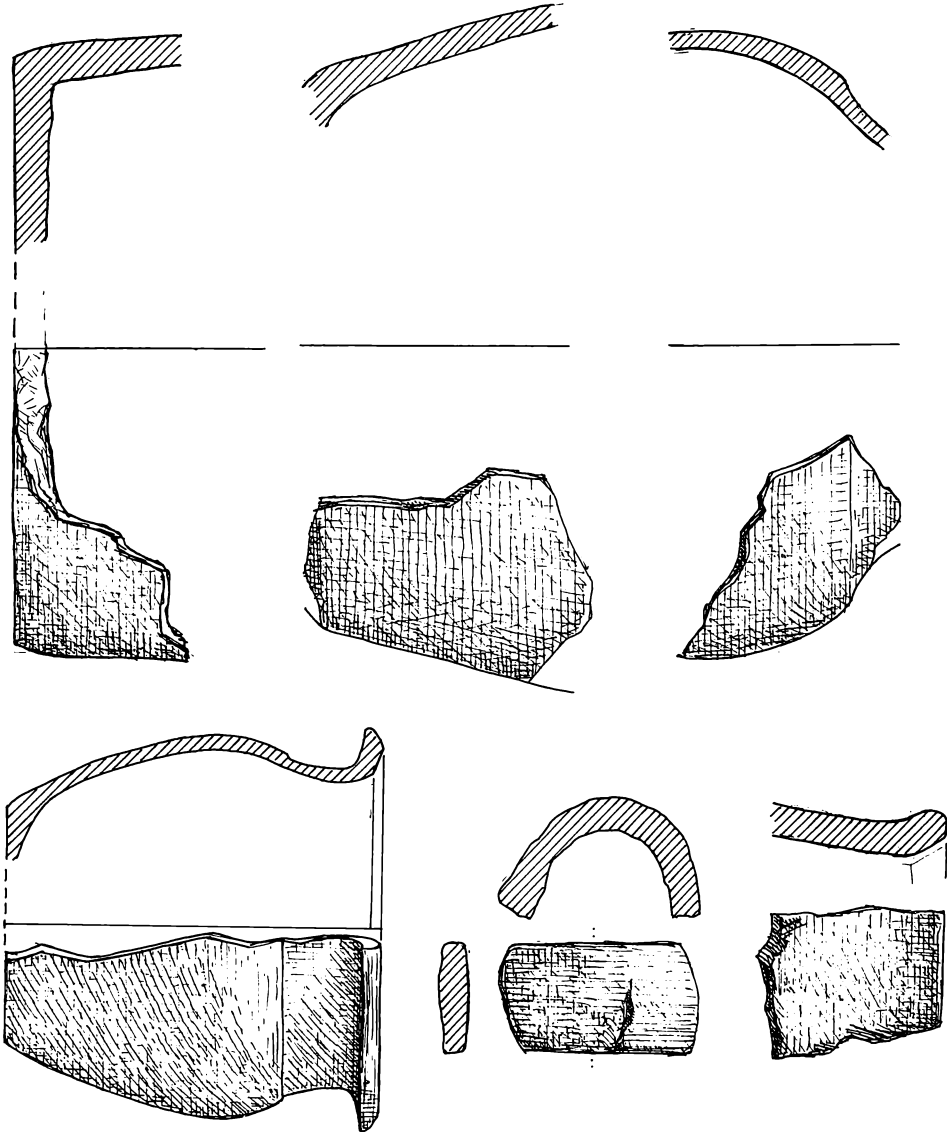

Fig. 8. Keramik fra gruben (1:3):

1. skulderskår, mellemgroft gods, glat sort overflade, lag 2. 2. randskår, groft, gruset gods med ru overflade, fjernet af bulldozer. 3. sideskår nær bunden, gråt mellemfint gods, glat, brun overflade, bunddiam. 15,3 cm, lag 2. 4. båndformet hank, sydlige halvdel under lag 2. 5. bundskår af groft, skørt gods med ru yderside, bunddiam. 17,3 cm, øverste lag. 6. lille kar af fint sort gods, fint glattet mørk-sort overflade, randdiam. 11,9 cm, højde 11,2 cm, opgravet af Gunnar Olsen.

Rettelsesblad til »Fra Holbæk Amt 1975« side 30.

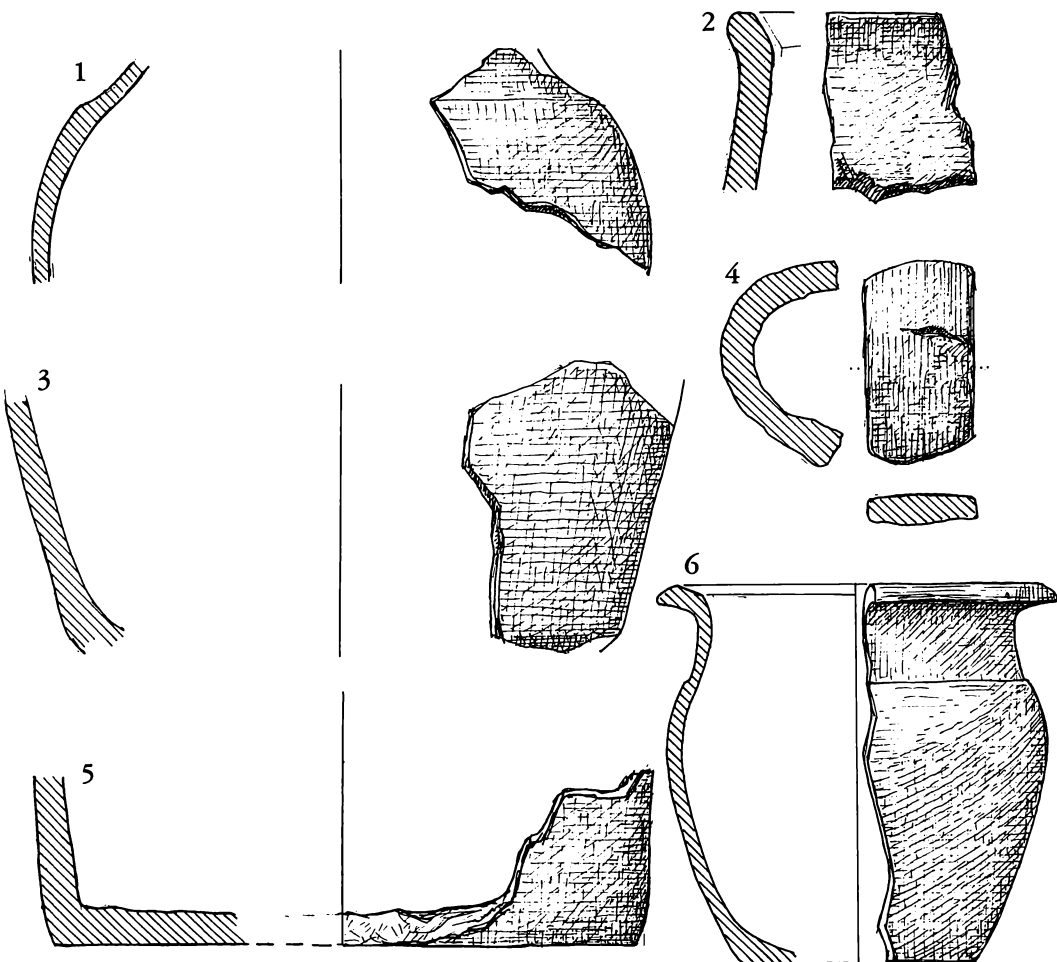

Fig. 8. Keramik fra gruben

1. skulderskår, mellemgroft gods, glat sort overflade, lag 2. 2. randskår, groft, gruset gods med ru overflade, fjernet af bulldozer. 3. sideskår nær bunden, gråt mellemfint gods, glat, brun overflade, bunddiam. 15,3 cm, lag 2. 4. båndformet bank, sydlige halvdel under lag 2. 5. bundskår af groft, skørt gods med ru yderside, bunddiam. 17,3 cm, øverste lag. 6. lille kar af fint sort gods, fint glattet mørk-sort overflade, randdiam. 11,9 cm, højde 11,2 cm, opgravet af Gunnar Olsen.

Under lag 1 kom et gråt lerlag med håndstore sten og et tykt skårlag. Dette lag var kun klart mod nord og erstattedes mod syd af et sort lag, der tilsyneladende fortsatte lag 1 nedad. I skårlaget (lag 2) fandtes dele af et større kar, der lå i flager, dog lå de enkelte flager, for eksempel af randen, ikke således sammen, at karret kan antages at være nedsat helt eller samlet. Formentlig var karret knust ved nedlæggelsen. Flere steder lå skårene tæt ovenpå hinanden i to lag (fig. 8, 1 og 3).

Under laget med skårene kom en gul leret fyld (lag 3), i den østlige halvdel et sort leret lag fyldt med enkelte skår (lag 4) og et svært brunt, leret fyldlag iblandet gult ler og med enkelte striber rent gult ler (lag 5).

I den nordlige del især fandtes – under et nyt sort lag – brunt næsten sterilt ler (lag 6), der indeholdt enkelte stykker flint. Dette lag lå flere steder på et ganske tyndt sort lag, der hvilede på grubens bund. Imellem lagene 5 og 6 var der stedvist et lag sort fyld.

»De to nederste sorte lag« dækker især lag 4 og laget mellem 5 og 6. Det nederste sorte lag er så vidt uden skårmateriale, at det i realiteten bliver lag 4, der er tale om, når den nævnte betegnelse anvendes for fundportioner (fig. 9, 5-7 og 10, 3-5).

Da gravningen blev foretaget som nødgravning udelukkende for at redde genstandene, blev de enkelte skår ikke indmålt og skårene fra lagene under lag 2 er i det store hele ikke holdt adskilt.

Mod nord konstateredes flere gruber ved vejarbejdet, men de blev ikke undersøgt, idet det blev forsøgt at redde noget brugeligt materiale fra bronzealderbopladsen sb. 110 længere mod nord. Herom måske en anden gang.

Betragtes fundene fra gruben, ser man snart, at det må være et ret tilfældigt udvalg, der foreligger. Der mangler meget i at de enkelte lerkar kan blive komplette, og det er svært med sikkerhed at afgøre, hvilke skår der eventuelt kan stamme fra samme lerkar. Randskårene (fig. 10, 3-5) kan næppe med nogen større sandsynlighed fordeles på de forhåndenværende sideskår. Der er skår af mindst ni lerkar, de fleste af grovere art, formentlig til opbevaring af fødevarer som det store kar (fig. 10, 1-2). Den finere keramik til spise- og drikkebrug er repræsenteret af skårene (fig. 10, 3-5 og fig. 8, 6 og 9, 4, 1 og 3).

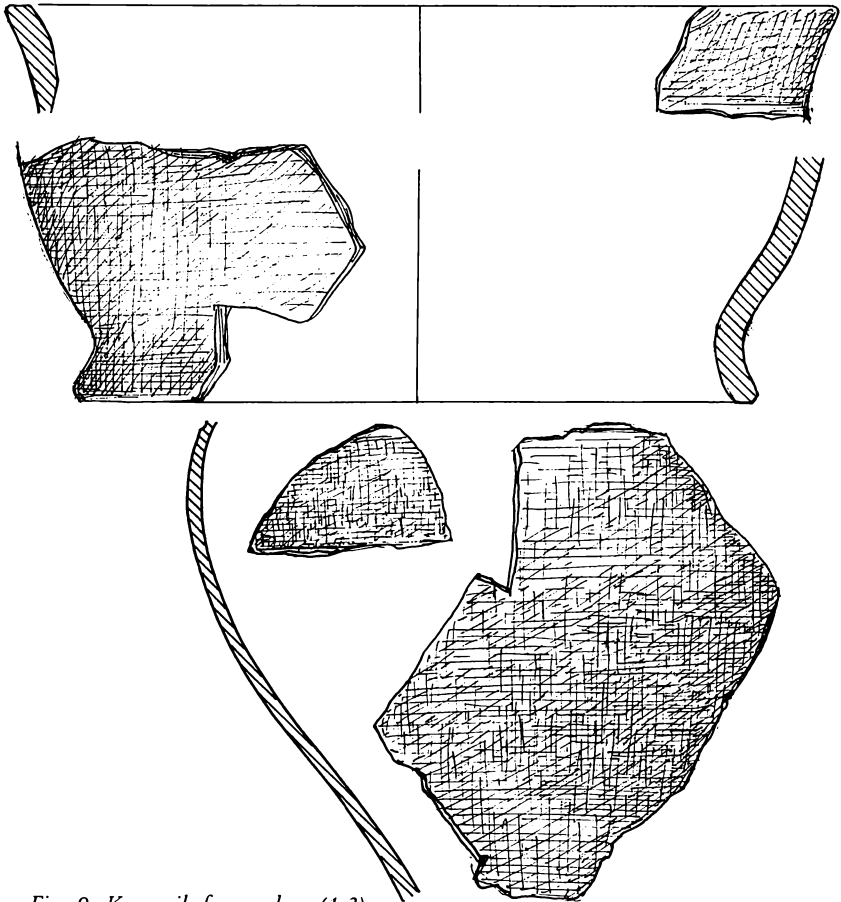

Fig. 9. Keramik fra gruben (1:3):

1. randskår, fint gods, fint glittet mørkebrun overflade, randsdiam. 27,2 cm, nederste sorte lag i østlige halvdel. 2. randskår, groft, gråt gods, ru overflade, randsdiam. 18,3 cm. 3. sideskår af finkornet gods med fint glat mørkebrun overflade, diam. ved skulder ca. 20 cm, her spor af vandret afsats, sydlige halvdel under lag 2. 4. bund af fodskål, lyst mellemfint gods, glittet mørkebrun overflade, bunddiam. 9 cm. 5. bundskår, mellemgroft, sortgråt gods, glat yderside, diam. 12 cm, to nederste sorte lag østlige halvdel. 6. sideskår af fint mørkebrunt, glattet gods, diam. ca. 30 cm, østlige halvdel, nederste to sorte lag. 7. sideskår af ret grovkornet gråt gods, lodret afstrøget, jævnt sortsvedet brunlig overflade, foroven ansats til afbrudt hank, diam. ca. 25 cm, to nederste sorte lag.

Rettelsesblad til »Fra Holbæk Amt 1975« side 32.

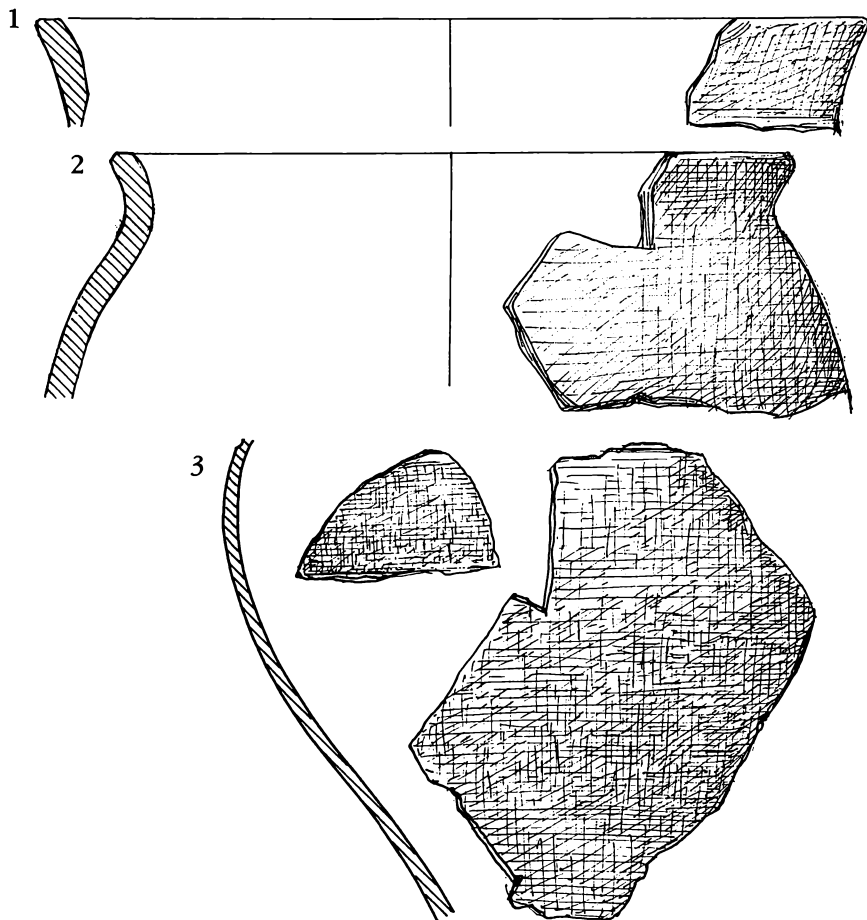
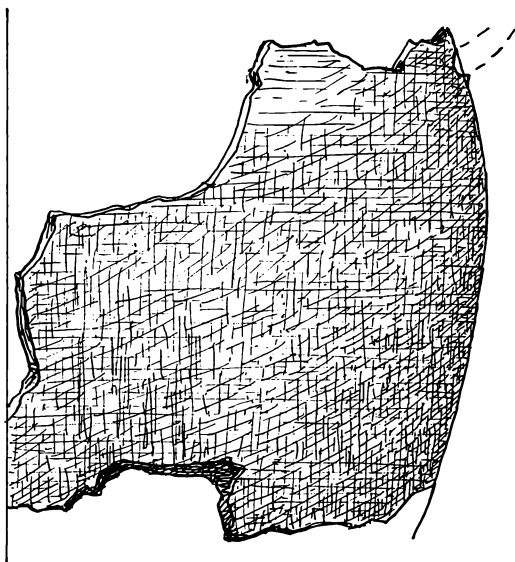
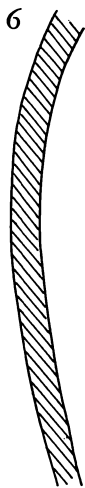
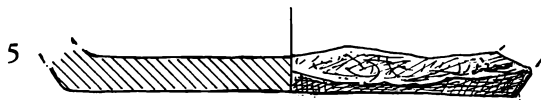
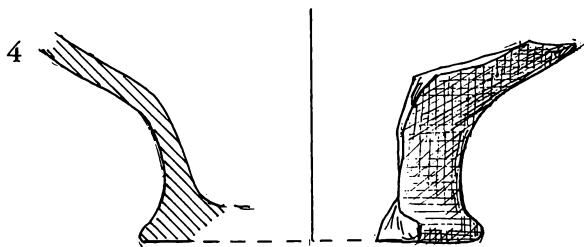

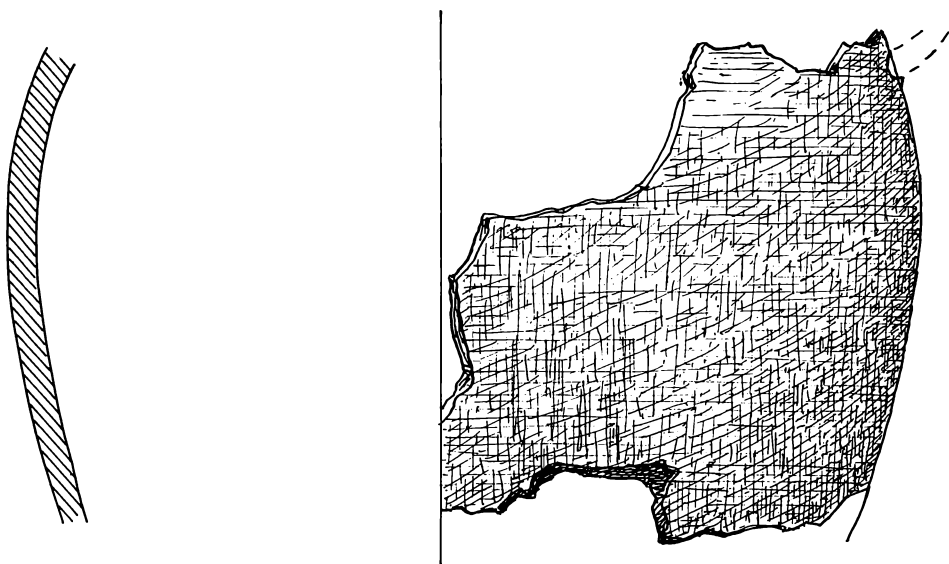
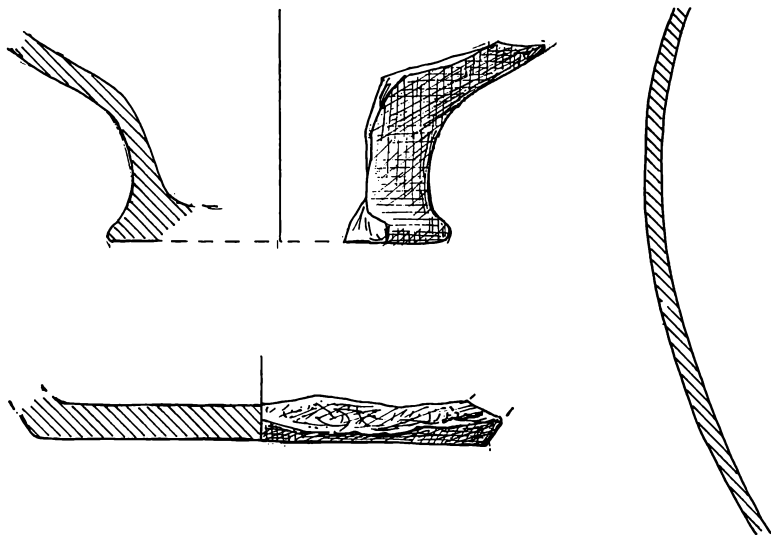
Fig. 9. Keramik fra gruben

1. randskår, fint gods, fint glittet mørkebrun overflade, randdiam. 27,2 cm, nederste sorte lag i østlige halvdel. 2. randskår, groft, gråt gods, ru overflade, randdiam. 18,3 cm. 3. sideskår af finkornet gods med fint glat mørkebrun overflade, diam. ved skulder ca. 20 cm, her spor af vandret afsats, sydlige halvdel under lag 2. 4. bund af fodskål, lyst mellemfint gods, glittet mørkebrun overflade, bunddiam. 9 cm. 5. bundskår, mellemgroft, sortgråt gods, glat yderside, diam. 12 cm, to nederste sorte lag østlige halvdel. 6. sideskår af ret grovkornet gråt gods, lodret afstrøget, jævnt sortsvedet brunlig overflade, forøven ansats til afbrudt hank, diam. ca. 25 cm, to nederste sorte lag.

Rettelsesblad til »Fra Holbæk Amt 1975« side 33.

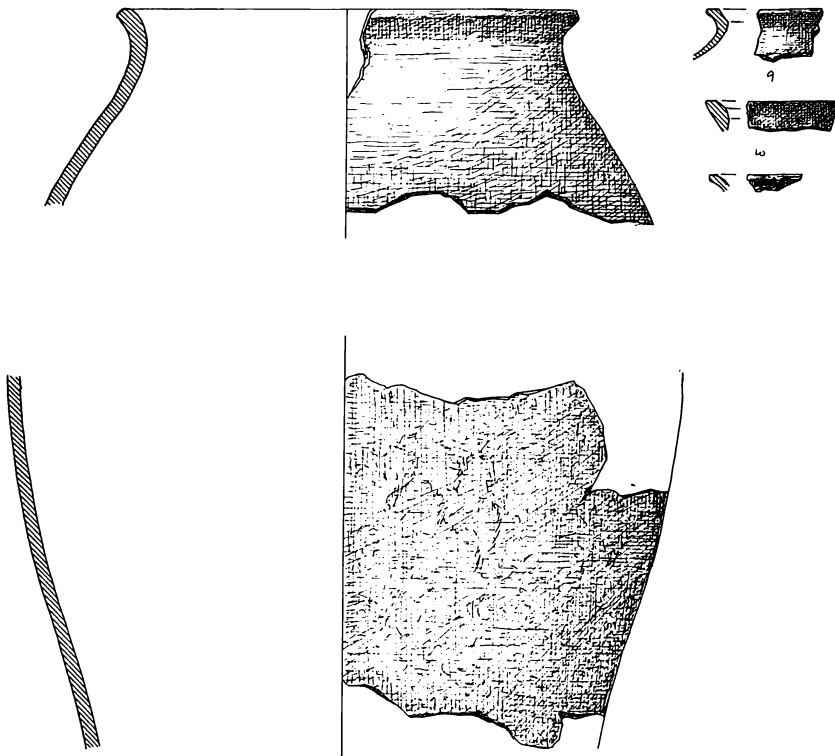

Fig. 10. Keramik fra gruben (1:3):

1. rand af stort kar, groft, gråt gods med ru yderside, randen vandret afstrøget, randediam. 25,8 cm, lag 2. 2. sideskår, formentlig underdel af samme kar som fig. 10,1, diam. 37,8 cm, lag 2. 3. randskår, sort, glattet overflade, diam. ca. 10 cm. 4. randskår, som fig. 10,3, diam. ca. 9 cm. 5. randskår som foregående, alle fra østlige halvdel, nederste to sorte lag.

Det er karakteristisk for førromersk jernalders keramik, at den spænder fra en meget grov keramik, så grov at det selv indenfor den værste stenalderkeramik kan være svært at finde sidestykker, til en meget finkornet keramik med omhyggeligt glittet, skinnende sort overflade ofte kombineret med særdeles elegante former. Variationerne skyldes formentlig forskellige formål, men den meget fine keramik kan muligvis tilskrives en anden brugerreds end den normale. Undersøgelser af disse forhold savnes dog.

Rettelsesblad til »Fra Holbæk Amt 1975« side 34.

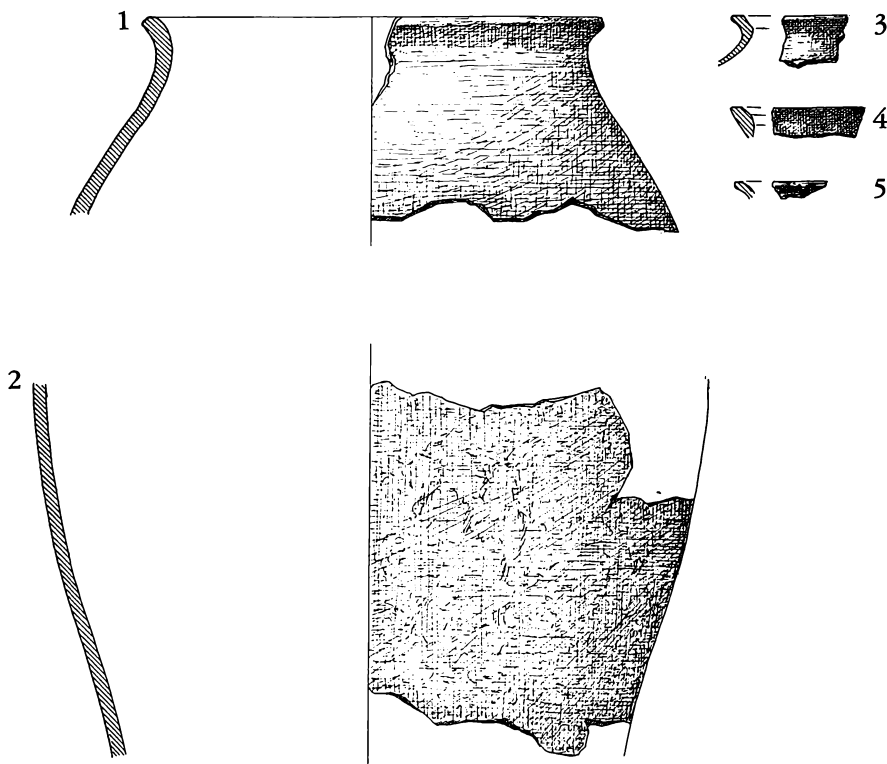

Fig. 10. Keramik fra gruben

1. rand af stort kar, groft, gråt gods med ru yderside, randen vandret afstrøget, randediam. 25,8 cm, lag 2. 2. sideskår, formentlig underdel af samme kar som fig. 10,1, diam. 37,8 cm, lag 2. 3. randskår, sort, glattet overflade, diam. ca. 10 cm. 4. randskår, som fig. 10,3, diam. ca. 9 cm. 5. randskår som foregående, alle fra østlige halvdel, nederste to sorte lag.

Det er karakteristisk for førromersk jernalders keramik, at den spænder fra en meget grov keramik, så grov at det selv indenfor den værste stenalderkeramik kan være svært at finde sidestykker, til en meget finkornet keramik med omhyggeligt glittet, skinnende sort overflade ofte kombineret med særdeles elegante former. Variationerne skyldes formentlig forskellige formål, men den meget fine keramik kan muligvis tilskrives en anden brugerreds end den normale. Undersøgelser af disse forhold savnes dog.

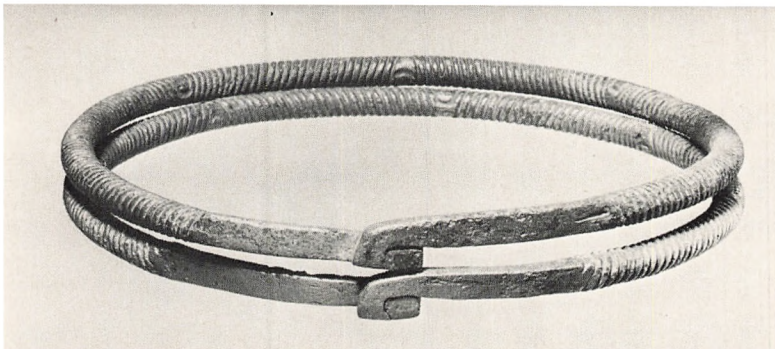

Fig. 11. Offerfund fra Nr. Asmindrup, ca. 18 cm diam.
(Lennart Larsen, Nationalmuseet fot.).

Gruben kan dateres ud fra visse detaljer i navnlig mundingsrandenes form. De fortykkede og indvendigt facetterede rande, som ses på fig. 9, 1 og 10, 3-5 er karakteristiske for den sene del af førromersk jernalder og i samme retning peger bunden af en fodskål (fig. 9, 4)¹³. Konservativt træk er den båndformede hank og profilen af fig. 8, 6, men dette kars fortykkede og facetterede rand placerer det i samme periode som de øvrige daterbare skår. Der ser ikke ud til at være større tidsafstand mellem de enkelte kar og hele grubens indhold kan placeres indenfor de sidste hundrede år før Kristi fødsel.

Gruben giver et ufuldstændigt og tilfældigt udpluk af affaldet fra den boplads, der må have ligget i umiddelbar nærhed af gruben. Der er desværre ingen iagttagelser, som kan oplyse om placeringen af husene; de kan være fjernet ved vejarbejdet.

De to fund, som her er fremlagt, kan ikke flytte grænser for vor viden om fortiden, men kan dog bidrage til studiet af den ældre jernalder, trods deres uanselighed.

I Therkel Mathiassens bog fra 1959¹⁴ kunne næsten ingen fund nævnes fra jernalderens første 500 år, når det gjaldt Odsherred. Der kan anføres et offerfund af to halsringe fra Nørre Asmindrup (fig. 11) fra begyndelsen af førromersk jernalder, nogle mosepotter fra Gundestrup, en smykkeplade fra Asnæs og måske kan en enkelt benspydspids fra Højby og tre fra Vallekilde tælles med, men de kan være yngre. Desuden er der bopladsen fra Veddinge bakker, et kul-

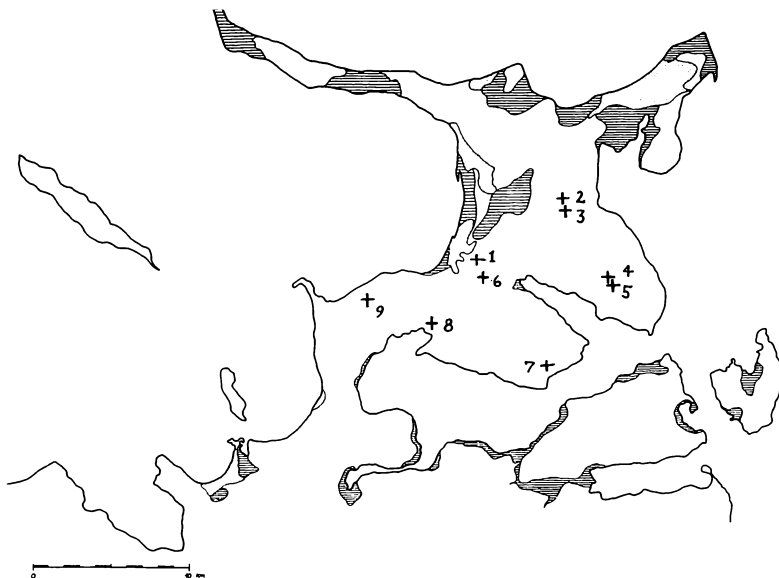

Fig. 12. Kort over Odsherreds fund fra førromersk jernalder efter Mathiasen 1959 med tilføjelser; 1. Harehøj, 2. Nygård, 3. Nr. Asmindrup, 4. Stenbækgård, 5. Glostrupgård, 6. Jyderup, 7. Gundestrup, 8. Asnæs (NM C 26831), 9. Veddinge bakker,.

Sene marineaflejringer og moseområder er markeret særskilt.

turlag fra Stenbækgård i Egebjerg og nogle bopladsgruber fra Glostrupgård samt de nævnte fund fra Harehøj (fig. 12). Bortset fra offerfundet fig. 11 er næsten alt det, der kan dateres, sent indenfor førromersk jernalder – samtidigt med gruben fra Nygård.

Skal vi da forestille os Odsherred totalt affolket i de 2-300 år, der gik fra bronzealderens slutning til de sene førromerske fund? Det ville naturligvis passe meget pænt med de teorier om klimaforværring og dens ødelæggende virkninger¹⁵ og om folkebevægelser, som tillægges Kimbrerne og andre nordeuropæiske folk. Der er blot det at sige hertil, at jo mere vi får at vide om klimaudviklingen, jo mere problematisk bliver det at tale om nogen drastisk forværring i netop førromersk jernalder, og tilknytningen til historiske fænomener,

som Kimbrernes vandring, er nøjagtigt lige så usikker, så vi gør nok klogt i indtil videre at holde os til de arkæologiske fund.

Den fundtomme periode er ikke noget specielt for Odsherred; den går igen over hele Sjælland og størstedelen af det øvrige Skandinavien¹⁶. Fyn, Jylland og Gotland er nærmest undtagelserne på grund af deres ret rigelige fundbestand gennem hele førromersk jernalder. De fleste steder kan der i heldigste fald kun påvises fund fra den ældste fase og igen fra slutningen af perioden, men der savnes fund fra det mellemliggende tidsrum 2-300 år. Dette mærkelige forhold har naturligvis sat gang i spekulationerne. Klimaudviklingen har fået skylden, men man har også sat udviklingen i gravskikken i forbindelse med fundmanglen. Bronzealderens urnegrave erstattes i løbet af den ældste jernalder mange steder af de simple brandpletter. Resterne fra ligbålet puttes i et hul i jorden, måske i en beholder af organisk materiale. Enten får den døde ikke noget udstyr med på ligbålet, eller man giver det ikke med i graven, resultatet er i hvert fald grave uden muligheder for dateringer på grund af de manglende oldsager. Navnlig i Sverige er der mange af den slags grave, som teoretisk kunne udfylde hullet mellem den ældste og den yngste fase. Der er da også i de senere år kommet antydninger af, at det måske nok så meget er de manglende dateringsmuligheder som virkelige bebyggelsessvigt, der er skyld i den fundtomme periode. Kulstof 14-metoden kan datere trækul fra ligbålet eller harpiks fra tætningen af birkebarks-»urner« og ved hjælp af sådanne serier af dateringer kan en del grave placeres i det ellers fundtomme hul¹⁷.

Indenfor gravfundene kan savnet altså tildels afhjælpes ved nye dateringsmetoder, men det forklarer ikke hvorfor der ingen bopladser er. Manglen på bopladser er et kildent emne i Skandinaviens førromerske jernalder, bopladser med husrester kendes i større antal næsten kun fra Jylland, mens vi fra Fyn og Skåne har affaldsgruber af samme slags som vor fra Nygård. For nylig lykkedes det i Norge at påvise førromerske kogegruber af samme type som Harehøjs¹⁸. De kunne dateres ved hjælp af kulstof 14-metoden og viser altså samme tendens, som er nævnt for gravene. Blot er det klart, at hvor der er grave, må der også være bopladser, og kogegruber alene kan ikke være alt hvad der er tilovers fra en boplads. De nye resultater

viser, hvor forsigtig man skal være med at udråbe en tilsyneladende arkæologisk fundtomhed til et betydningsfuldt kulturhistorisk fænomen, men må også anspore til en kraftigere indsats for at skaffe nyt kildemateriale.

Det forholdsvis store bopladsmateriale fra Fyn er kun fremkommet ved lokalmuseets stædige reaktion på fundmeddelelser fra landmændene¹⁹. På Sjælland har der ikke eksisteret lokalmuseer, som var interesseret i – eller i stand til – at indsamle den slags materiale, og Nationalmuseet har for mange sikkert syntes for stort og for langt væk til, at man fandt det umagen værd at henvende sig der. En del af forklaringen på fundfattigdommen i Sjællands jernalder tror jeg skal søges i disse forhold. Det har været uheldigt, at denne situation har eksisteret netop i de år, hvor traktorpløven med den dybere pløjning bragte mængder af oldtidsfund op til overfladen²⁰.

De her behandlede fund viser, hvor tilfældigt vort kendskab til oldtidens levn er. Så længe denne situation eksisterer, er grundlaget for arbejdet med problemerne så spinkelt, at store og gyldige hypoteser om historiens forløb ikke kan fremsættes. Først en målbevidst indsats fra lokalmuseerne og amatørerne kan skaffe basis for en meningsfyldt diskussion af vigtige almene problemer som forskydninger i befolkningsudviklingen, ernæringsgrundlaget, bebyggelseshistorien o.s.v. Selvom situationen nok er værst i førromersk jernalder og i århundrederne fra 400 til 1000 er forholdene i mange andre perioder ikke så meget bedre, at vi kan slå os til tåls med, at 175 års arkæologisk forskning i Danmark har bragt orden i problemerne. Der er meget, der skal gøres, inden det er for sent²⁰.

Noter og litteraturhenvisninger:

- ¹ F.eks. E. Albrechtsen: *Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn*. Kuml 1970, s. 123-144. Århus 1971.
- ² F.eks. H. Thrane: *En bronzealderbygd omkring Jyderup skov i Odsherred*. Fra Holbæk Amt 1971-72 (1973), s. 19-40.
- ³ C.J. Becker: *Den tidlige jernalder-bebyggelse på Trelleborg*. Nordiske Fortidsminder IV, 1, s. 223-240.
- ⁴ Therkel Mathiassen: *Nordvestsjælland gennem 10.000 år*. 1963 (Holbæk), s. 100 ff.
- ⁵ C.J. Becker: »Mosepotter« fra Danmarks Jernalder cc. Aarb. f. nord. Oldkynighed og Historie 1971, fig. 1-2.
- ⁶ Museet for Holbæk og Omegns Årsberetning 1965-66, fig. 3-8.
- ⁷ Harehøj, Vig sogn, Nationalmuseets sognebeskrivelse nr. 307. For C¹⁴-bestemmelsen takkes Nationalmuseets Kulstof 14-laboratorium ved civilingeniør Henrik Tauber.
- ⁸ H. Thrane: *En bronzealderboplads fra Jyderup skov i Odsherred*. Nationalmuseets Arbejdsmark 1971, s. 141-164.
- ⁹ H. Thrane 1973 ovenf. anf., fig. 21.
- ¹⁰ D. Liversage: *En boplads fra jernalderen ved Hemshøjgård, Vig*. Museet for Holbæk og Omegns Årsberetning 1966-67, s. 31-57. 1967.
- ¹¹ De nye fund er upublicerede, de har Nationalmuseets journal nr. 533/70, 322/61 og 753/66. Fra Tom Smidths opsamlinger ved Jyderup foreligger der endnu kun et meget lille materiale af skår, men de har karakteristiske fortykkede rande. På grund af skårenes lidenhed tør jeg ikke afgøre, om de kan være fra ældre romertid, sammenlign f.eks. D. Liversage: *The Iron Age Finds from Store Valby*. Kgl. danske Videnskaberne Selskab Hist.-filos. skrifter 8,1, I, s. 467-472 (Kbhvn. 1974) fig. 199.
Lærerstuderende Tom Smidth takkes for benyttelse af hans materiale.
- ¹² Nygård, Nr. Asmindrup sogn, NM sognebeskrivelse nr. 111. Jeg vil gerne takke Gunnar Olsen, fordi han gjorde os opmærksom på denne og andre pladser i området.
Oldsagstegningerne er udført af Henning Ørsnes, rentegning af udgravningsplanerne af Sven Thorsen, som også takkes for god hjælp i felten.
- ¹³ Se C.J. Becker: *Førromersk Jernalder i Syd- og Midtjylland*, Nationalmuseets Skrifter, Større Beretninger VI (Kbhvn. 1961) og E. Albrechtsen: *Fynske Jernaldergrave I*, (Kbhvn. 1955) for disse problemer. Sjællandsk keramik på den anden side Kristi fødsel, se Liversage 1967 og 1974 ovenf. anf.
- ¹⁴ Therkel Mathiassen: *Nordvestsjællands Oldtidsbebyggelse*, Nationalmuseets Skrifter VII, Kbhvn. 1959.
- ¹⁵ For nyere behandling af klimaudviklingen se J. Iversen: *Naturens udvikling siden sidste istid*, Danmarks Natur I, s. 345-445. Kbhvn. 1967.
- ¹⁶ Om dette emne foreligger en righoldig litteratur, se E. Hinsch: *Keltertidsproblemet i nordisk arkeologi*, Nordisk tidsskrift 1950, P. Lundström: *Gravfältet*

vid Fiskeby I, (Stockholm 1970) og **M. Stenberger: Det forntida Sverige** (Stockholm 1964), s. 327 ff.

¹⁷ Lundström ovenf. anf.

¹⁸ **O. Farbregd: Kolgroper og keltartidsproblem**, Viking 1972, s. 154-167 (Oslo 1972).

¹⁹ Albrechtsen 1971 ovenf. anf.

²⁰ **H. Thrane: Bebyggelsehistorie – en arkæologisk arbejdsopgave**, Fortid og Nutid XXV, 1973, s. 299-321. Odense 1974.

TRÆK AF HERREGÅRDEN TØLLØSE'S HISTORIE

af Jørgen Ahlefeldt-Laurvig

Da der i forrige årbog ikke var levnet overvældende mange linier til at fortælle om herregården Tølløse's historie, vil det være rimeligt at tilføje dette efterfølgende afsnit, for at komplettere Tølløse kommunes historie på dette punkt, så meget mere som kommunen nu er ejer af dette historiske sted.

Herregården Tølløse nævnes omkring 1370 i en jordebog, som værende under bispestolen i Roskilde. Hvem de tidligere ejere har været vides ikke, men det må anses for at være sandsynligt, at kirken har fået dette jordegods ved et dødsfald, hvor man i den katolske tid ofte gav kirken landområder for at sikre den afdødes sjælefred. Det må have været betydelige folk, som havde råd til at give et så prægtigt len til bispem i Roskilde, blandt andet som en betaling for læsning af messer til deres ihukommelse.

Hovedgården blev under kirkens styre, til efter reformationens omvæltninger fløj over landet i begyndelsen af femtenhundrede-tallet. Der kendes en del navne på lensmænd på Tølløse før reformationen, og deres navne ses i forbindelse med ejerlisten, efter denne artikel. Efter reformationen blev Tølløse overdraget til den sidste katolske biskop i Århus, hr. Ove Bille. Da der før denne tid ikke omtales nogen egentlig form for hovedbygning, vil det være naturligt at antage, at Ove Bille ikke har boet på selve ejendommen, men

har haft indtægterne af den, en slags pension fra kronen, som havde beslågt al kirkegods. Efter hans død gik lenet atter tilbage til kronen, som overlod det til Peder Christensen Dyre, som imidlertid kun beholdt det i tre år, da det var blevet afsløret, at han i en retsstrid havde aflagt falsk vidnesbyrd, og end ikke hans gode forbindelser ved hoffet kunne redde ham ud af denne pinlige situation.

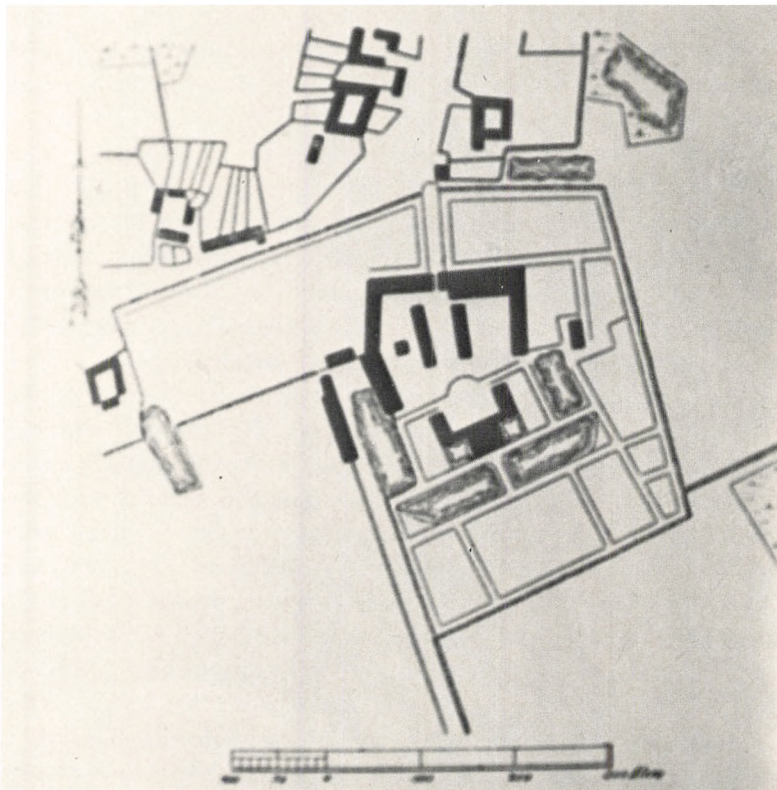
Den næste, som kom til at besidde Tølløse i 1558, var ingen ringere end rigets hofmester Peder Oxé, den mægtigste mand i landet efter kongen, og med denne begivenhed oprandt der en storhedstid for Tølløse, og ejendommen blev i næsten tre hundrede år præget af sin nye ejer. Foruden dette nyerhvervede gods ejede Peder Oxé Gisselfeld ved Haslev og Løgismose på Sydfoyn, to ejendomme han havde præget ved at opføre hovedbygninger og ladegårde fra grunden, adskillige af disse bygninger står endnu den dag i dag, og vidner om bygherrens sikre smag og solide bygningskunst.

Peder Oxé blev allerede kort tid efter, i 1559, nødt til at forlade landet og drage i landflygtighed. Hans egenmægtighed og hårdhændethed i embedsførelse havde skaffet ham mange fjender, og disse forstod at udnytte lejligheden, hvor kongens gunst ikke beskyttede Peder Oxé. Da det samtidigt blev påstået, at hans lensførelse ikke var dikteret ud fra uselviske synspunkter, var der mange, som var både misundelige og selvfølgeligt også forargede. Det besluttedes at nedsætte en undersøgelseskommission, som skulle gennemgå den mægtige rigshofmesters embedsførelse, og uheldigvis fandt man visse uregelmæssigheder, men Peder Oxé har antageligt ikke været værre end sine samtidige, men hans overordentlige rige evner blandet med held og kongens gunst har været medvirkende til at skaffe ham mange fjender. Blandt hans hårdeste angribere var søhelten Herluf Trolle. Fjendskabet mellem disse to førende mænd var begyndt længe før ved en arvestrid, og efter denne forsøgte de to igennem en længere årrække at genere hinanden. Hvad der i denne situation var værst for Peder Oxé, var hans dårlige forhold til Christian den tredies dronning Dorothea, som man hævdede, at Peder Oxé havde bagvasket. Undersøgelserne resulterede i, at Peder Oxé forlod landet og drog ned til den fængslede kong Christian den andens datter Margrethe, som boede i Lothringen. Peder Oxés ejendomme blev

inddraget til fordel for kronen, og forlenet til andre som stod hoffet nærmere, således blev Tølløse forlenet til argefejenden Herluf Trolle, som således fik sit sjællandske jordegods betydeligt udvidet, og senere fortsatte hans enke Birgitte Gøye forleningen.

Ved netop at slå sig ned hos Christian den andens datter viste Peder Oxe, at han ikke havde helt fredelige tanker i sit eksil, og det varede ikke så forfærdeligt længe, før han begyndte at planlægge forskellige politiske indgreb her i landet, og overraskende nok gik hans planer endog så vidt, at han omgikkes med planer om mulighederne for at lade den nye konge, Frederik den anden, ombringe. Slet så drastisk gik det heldigvis ikke, og tiden arbejdede for Peder Oxe. Da hans værste modstander Herluf Trolle døde, var det førende samlingspunkt for hans modstandere væk, da Danmark samtidigt havde ført et noget mislykket felttog imod Sverige, kom der nedgangstider med uorden i administrationen og pengesagerne, og mangel på initiativ og organisation prægede snart dagliglivet. Disse hændelser var medvirkende til, at mange begyndte at se mildere på Peder Oxes forsyndelser, og mest huskede ham for de ordnede forhold, der rådede, da han stod for landets styre, idet Peder Oxes glimrende forhandlingstalent altid havde formået at få tingene til at glide, og hans organisationstalent havde altid sikret, at alt blev udført, og at det ovenikøbet blev udført effektivt. Det var derfor nærliggende at tilbagekalde ham fra hans eksil, og bede ham atter at overtage styret herhjemme, og i 1566 blev han kaldt tilbage til Danmark, hvor han snart efter indtrådte i alle sine tidligere rettigheder, samtidigt med at man sørgede for at dommen, som havde bevirket, at han var flygtet, blev omstødt. Han fik derfor atter sine gamle besiddelser tilbage, og med dem fik han atter Tølløse. Han blev igen medlem af »Rigets Råd« og »Rigshofmester«, og da hans evner som diplomat og forhandler stadig viste sig at være usvækkede, blev han hurtigt rehabiliteret, og der kom ordnede forhold i landet til alles tilfredshed.

Efter tilbagekomsten var det især Tølløse denne driftige mand viede sine kræfter i den sparsomme fritid, og her gik han i gang med et stort projekt. På Tølløse ombyggede han og nyopførte gården på samme måde, som han havde gjort det på de andre godser, han ejede (fig. 1). Hovedbygningen på Tølløse kom ikke til at ligne nogen af

Fig. 1. Beliggenhedsplan over bygningerne til Tølløse, omkring år 1800. Hovedbygningen ses på et område, der på de tre sider er omgivet af voldgrave. Hele ladegårdsanlægget ligger lidt forskudt for hovedbygningen, og placeringen af avlsbygningerne var medvirkende til, at man rev hele anlægget ned, for at skaffe en videre udsigt.

de andre gårde det ringeste, idet huset, han lod opføre, mest af alt havde præg af en middelalderlig fæstning med ydersiderne tillempet tidens smag – nederlandsk renæssance. Det hus han lod opføre lignede en tung og kraftig herremandsborg bestående af tvillingehuse med sammenbyggede langsider, som vi endnu ser det i dag på Egeskov på Fyn og Jersbeck ved Hamborg. Som på disse havde tvillingehusene

sine egne gavle og tage med en svær skotrende imellem de to bygninger. Til gårdsiden stod der et trappetårn, som forbandt de forskellige etager, dette tårn var forsynet med et spir. Bygningen hvilede på hvælvede kælderrum, hvis tøndehvælv delte kælderetagen, på samme måde som det ovenpå liggende hus. Kælderen havde en udgang, som nu er tilmuret, denne udgang førte ud til gårdsiden og ned i jorden, noget der kan lede tanken hen på, at Peder Oxe i sin omtumlede tilværelse har set det nyttige i at kunne komme uset væk. Denne formodede løngang må have ført over i ladegårdsanlægget, og det skulle vel nok være muligt at få det konstateret. Nyere tider vil vide, at den tilmurede dør førte ned i en fangekælder, men det er næppe tænkeligt, at en sådan ville ligge ude under gårdspladsen. Denne kælder, med sin kampestenssokkel af fint profilerede, tilhuggede sten, ses endnu omkring den gamle kælder. Hele anlægget omgaves af voldgrave, gården opbyggedes omkring 30 år efter »Grevens Fejde«, og Peder Oxe havde utvivlsomt stadig adskillige personlige fjender, som sikkert har misundet ham de genvundne æresbevisninger. Traditionen vil vide, at der var en løngang, som førte væk fra stedet ud under voldgravene, men det er mere sandsynligt, at den før omtalte udgang har været til en sådan løngang. Voldgravene er nu stort set forsvundne, de er blevet kastede til, blandt andet fordi skiftende tiders smag i haveanlæg har haft vanskeligt ved at indpasse dem i haveplanerne, de ses nu kun foran havetrappen.

Peder Oxe havde ikke mere travlt med at styre landet og statsadministrationen, end at han formåede at holde sine ejendomme i god stand. Dagliglivet på disse gårde lå ham meget på sinde, og der er således bevaret breve, hvori han pålægger sine bønder, at de skal sørge for at en del af markerne skal henligge som brakjord i sommertiden, for at rense jorden for andre vækster end de tilsigtede, noget der først blev almindeligt anerkendt langt senere.

Ved Peder Oxes død overgik hans ejendomme efter en slægtskonvention til hans enke Mette Rosenkrantz, som i forvejen ejede Vallø, og hun søgte efter bedste evne, at holde sammen på det meget jordegods hun havde overtaget efter mandens død. Da ægteparret var barnløst, begyndte arvingerne allerede medens Mette Rosenkrantz levede, at komme med forestillinger og protester imod det, de selv

havde vedtaget. Protesterne blev efterhånden så kraftige, at hun måtte begynde at afhænde det samlede gods. Ved hendes død i 1588 blev det Peder Oxes søster, Sidsel Oxes børn der blev arvingerne. Sidsel Oxen boede ikke så langt fra Tølløse, på Birkholm, det senere Løvenborg, hvor hun havde været gift med Rigsråd Hans Barnekow, som allerede var død 1559. De unge arvinger til Tølløse var brødrene Jens og Christian Barnekow. Af disse er Christian uden tvivl den mest kendte. Brødrene havde i deres unge dage været på lange udenlandsrejser, hvor Jens havde besøgt universitetet i Padua, inden han rejste hjem og blev hofjunker. Christians uddannelse havde et overordentligt langvarigt forløb, idet han havde formået at få den til at vare i 18 år, blandt andet ved forskellige af Europas mest kendte universiteter, for ved afslutningen at sætte kronen på værket, ved at foretage en rejse til Grækenland, Tyrkiet, Syrien og Ægypten, nogle rejsemål som var overordentligt sjældne for datidens unge adelsmænd, som iøvrigt var mere berejste end man umiddelbart forestiller sig i dag. Christians uddannelse kostede familien kolossale summer, da han jo ikke kunne rejse alene, men havde en passende stab med sig, dels for at sørge for at han virkelig lærte noget, dels for at passe på ham under de meget fremmedartede forhold. Ved hjemkomsten blev han, ligesom sin broder Jens, hofjunker, dog kun for en kortere tid, da hans uddannelse i forbindelse med sprogkundskaber gjorde ham velegnet til diplomatiske sendelser for kongen. Her var rejsemålene Skotland, hvor Christian den fjerdes søster var gift, Nederlandene, Polen og Brandenburg, tre lande som Danmark var indgået forskellige alliancer med, og tillige havde forskellige forpligtelser overfor. Samtidigt blev Christian Barnekow lensmand med Lundegård og Malmøhus i forlening.

Særligt for sin store fædrelandskærlighed var Christian Barnekow bekendt, sit gode danske sindelag havde han aldrig lagt skjul på, han havde flere gange i ord og i breve givet udtryk for sine følelser, men han viste det også i handlinger, idet han endte sine dage med at give sit liv for fædrelandet i Kalmarkrigen, hvor han faldt på Skellingehede i Halland, den 21. februar 1612. Sagnet vil vide, at han ofrede sit liv for at redde kongen fra at blive taget til fange af svenskerne. Senere skribenter har undret sig over, at han så temmelig uskadt ud,

da man åbnede hans kiste i forrige århundrede, men med datidens dygtighed i at balsamere folk og lægge dem i kisten på et leje af forskelligartede bevarende planter, er der ikke noget usædvanligt i hans velbevarede stand. Ifølge beskrivelsen fandtes han liggende i kisten iført en grøn kofte med et sværd spændt ved siden.

Christian Barnekows vinterresidens i København har i øvrigt givet navn til den gade huset lå i.

Efter Christian Barnekows død arvedes Tølløse af hans datter Lene, hun var gift med Tønne Friis til Hesselager går på Fyn, og hun fik Tølløse i medgift ved sit bryllup. Tønne Friis døde 1639, hvorefter enken flyttede til sin egen gård. Hun kom også til at sætte sit eget personlige præg på hovedbygningen, idet hun i 1651 lod de to sidepavillioner opføre, skønt der må have været meget plads i selve hovedbygningen, der foruden kælder rummede 3 stokværk samt en udnyttet tagetage. Efter Lene Barnekows død arvede hendes datter Margrethe Friis Tølløse, men hendes kærlighed til den gamle slægtsgård var mere begrænset, idet hun bortbyttede den, og ved denne byttehandel fik hun godset Kærstrup på Lolland. Hun byttede med en af samtidens helt store godsejere Christen Skeel, som i daglig tale omtaltes som »den rige« Christen Skeel, han ejede i forvejen lille Mørkegård, det nuværende Orelund og tilkøbte den smukke firfløjede Søgård i Vindstrup. Ellers var det hovedsageligt på Randerseggen, at han havde sine besiddelser med hovedsædet på Gammel Estrup. Også Christen Skeel havde en grundig uddannelse bag sig, før han slog sig ned i det hjemlige. Han havde været på studietur i udlandet i 11 år. Selve rejsen var så lang og anstrengende, at hans ledsager professor Frederik Andersen, som stod for hans uddannelse, døde undervejs. Da Christen Skeel kom hjem i 1658, trådte han straks i regeringens tjeneste, hvor hans evner blev højt skattede, og han kom snart til at tilhøre den inderkreds, som enevoldskongen lyttede til. Da Storkansleren Peder Griffenfeld blev fældet, var Christen Skeel en af de 11 dommere, som domfældede ham. At kong Christian den femte satte stor pris på Christen Skeel viser udtalelsen, da kongen en gang sagde til ham: »Give Gud vi have mange Skeeler, du est en ærlig Mand«. Christen Skeel giftede sig med Birgitte Rosenkrantz, og det må være nærliggende at formode, at de stod på en

dårlig fod med hinanden, da hun blev begravet i Sct. Nicolai kirke i København, medens han lod sig jordfæste i slægtens pompøse gravsted i Århus domkirke. Tilnavnet »den rige« har Christen Skeel blandt andet fået, idet hans samtid var overbevist om, at han var en fremragende guldmager. Alkymien var en videnskab, som havde et godt tag i datidens mere velhavende folk, og forbavsende nok findes der endnu på herregårdsmuseet Gammel Estrup bevaret glaskolber og digler, som henføres til Christen Skeels ejertid. Han døde på sin pragtfulde gård Ulstrup ved Randers. Her står hovedbygningen stort set urørt i det udvendige.

Det blev Christen Skeels datter Elisabeth Sophie, som kom til at arve Tølløse. Hun var gift med overceremonimester Frederik Gersdorff. Også han havde, som sin svigerfader, en karriere bag sig i statens tjeneste, idet han allerede som attenårig i 1669 blev hofjunker.

To år efter, i 1671, sendtes han som envoyé til hertugen af Braunschweig, som var en slægtning til den danske dronning. 1678 blev han hjemkaldt og blev ceremonimester ved hoffet her. Senere blev han udnævnt til overceremonimester, og i året 1680 blev han etatsråd. Han ledsagede prins Jørgen på brudefærden til England, og blev i 1686 gesandt ved det engelske hof. Grundet på sin venlige holdning overfor kong Jacob den anden, blev Gersdorff uvenner med den senere Vilhelm den tredje, og blev derfor hjemkaldt allerede 1689. Mest kendt blev Frederik Gersdorff for sine overordentligt levende indberetninger fra sine forskellige sendelser, han var en begavet iagttager, og heldigvis eksisterer adskillige af de breve han sendte hjem fra sin færden i udlandet. Denne strålende iagttager giver et overordentligt levende billede af livet ved samtidens europæiske fyrstehoffer. Elisabeth Sophie Skeel var død nogle få år før sin mand, og grundet parrets barnløshed gik Tølløse ved Frederik Gersdorffs død til Otto Krabbe, som var gift første gang med en yngre søster til Frederik Gersdorff, Dorothea G.

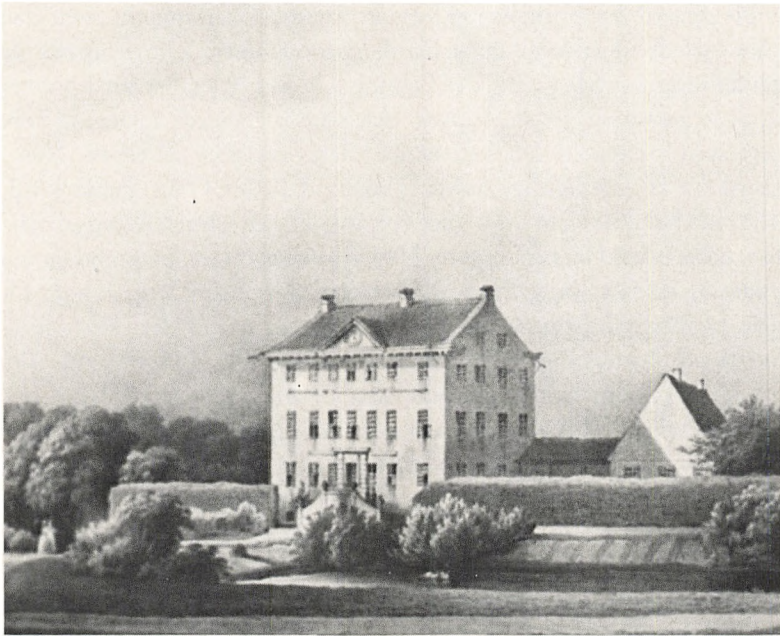
Otto Krabbe var, ligesom sine forgængere i Tølløses ejerliste, embedsmand. Han synes at have handlet en del med gårde, og selvom han beholdt Tølløse i en hel del år, var der intet sted, der stod hans hjerte så nært som Egholm i Hornsherred. Her boede han ofte, og

når han var hjemme på godset, lod han ofte fra prædikestolen oplæse navnene på de personer, som han mente var økonomisk betrængte, så de kunne komme op til ham på gården og få hjælp. Han var kong Frederik den fjerdes personlige rådgiver i udenrigsanliggender, og beklædte tillige stillingen som amtmand flere gange. I 1711 ramtes København af en frygtelig koleraepidemi. De fleste af stadens og landets højere embedsmænd forlod byen af skræk for den truende smittefare. Imidlertid forblev Otto Krabbe tilbage i den truede by, og var medvirkende til at der ikke blev helt kaos, og at der ikke skete plyndringer, som det så ofte var tilfældet ved sådanne katastrofer. Otto Krabbe blev dog selv ramt særdeles hårdt af skæbnen, idet alle hans børn døde før ham selv, derfor blev Tølløse solgt ved hans død i 1709, og en lang snirklet række af arvefølger blev således brudt.

Den nye ejer af Tølløse var en advokat, som var prokurator ved højesteret. Brostrup Albertin stammede oprindeligt fra Trondheim, og som så mange velbegavede unge nordmænd i dobbeltmonarkiets dage, kom han til København for at studere ved universitetet her, og kom samtidigt til at gøre sin lykke. Han var i forvejen ejer af godserne Selchausdal og Egemark, da han købte Tølløse, og har antageligt i denne besiddelse fundet et passende sted til at overnatte og skifte heste, på den lange færd fra hovedstaden til de to godser på Vestsjælland. Hans samtid bedømte ham meget hårdt, og der kan næppe være tvivl om, at han gik så tæt på den tilladelige streg, at de ophidsede modparter ofte har følt, at han overskred denne. Det fortælles, at han var en fremragende debattør, men da han i retsagen imod Axel Juel fremsatte ærerørige beskyldninger, som tillige bevisligt var falske, blev stemningen imod ham så ophidset, at han af dommeren var ved at blive dømt fra sin ære, og til at tilbringe resten af sit liv som straffefange på Bremerholmen, noget man ikke kunne påregne at overleve så forfærdeligt længe. Han døde i 1726 og overlevedes af sin anden kone Dorothea Matthisen, som imidlertid allerede døde to år efter i 1728. Hun havde da kort tid før afhændet Tølløse til Christian Detlev Reventlow, som var gehejmeråd. Lensgreve Chr. Detlev Reventlow var, som adskillige af Tølløses ejere igennem tiderne, en meget stor jordbesidder, han ejede i forvejen

Christianssæde og Pederstrup med tilliggende på Lolland samt Brahe Trolleborg på Fyn. Egendommeligt nok var lensgreve Reventlow ikke en mand, der trådte meget frem i det offentlige lys, med hans sociale baggrund må der have været al mulig grund til at formode, at han ville nå de allerhøjeste stillinger indenfor det offentlige liv. I stedet valgte han, som den humanist han var, at hellige sig livet på sine godser, og at præge sine børn i deres opvækst til at have de samme høje livsidealer, som var karakteristiske for ham selv. Samtidigt lå det ham meget på sinde at sørge for sine undergivne, så de havde det bedst muligt. At han formåede at præge sine børns livs-syn, viser sig tydeligst i, at hans søn, som bar de samme navne Christian Detlev Reventlow, kom til at være en af de ledende kræfter i de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet, med de forbedrede livsvilkår som netop stavnsbåndets ophævelse gav.

Det blev datteren Frederikke Benedicte Reventlow, som fødtes i 1734 på Brahe Trolleborg, der kom til at arve Tølløse. Hun var i en ung alder (15 år) i 1749 blevet gift med general Gustav Frederik Isenburg, eller Ysenburg-Büdinge, som gennem sin moder var fjernt beslægtet med det danske kongehus. Ysenburg-Büdinge kom som ung i dansk tjeneste, og blev i 1737 udnævnt til kaptajn. Få år efter finder man ham imidlertid i engelsk tjeneste i Tyskland, det engelske kongehus stammede fra Hannover; i denne hær var han blevet major i 1743. Han blev dog ikke længe i engelsk tjeneste, og i 1753 bliver han udnævnt til oberst i den danske hær, hvor han beklædte stillingen som kongens generaladjutant. I 1759 blev han udnævnt til generalmajor. Hans militære løbebane, og den dertil knyttede karriere, har nok mest været grundet hans foran nævnte slægtskab med kongehuset. Han var mest kendt for sin store lidenskab for jagter. I det gamle Tølløse var der en serie af jagtbilleder, der henførtes til generalens ejerperiode på Tølløse. Billedernes kvalitet sagdes at være mindre god, men de var tidstypiske, og et enkelt blev reddet efter branden i 1942, og hænger nu i det såkaldte jagtværelse. Disse jagtbilleder var alle i et stort rum, hvor dørstykkerne var udskårne i træ; over de fire fløjdøre sås Sonnerupgård, Søgård, Sophienholm og Tølløse. Disse træskærerarbejder gik desværre tabt ved branden, men da der kunne reddes noget så skrøbeligt som et maleri, er det

Fig. 2. Kobberstik fra Richar og Sechers værk om danske herregårde fra midten af 1840'erne. Her ses bygningen, som Johan Thomas Neergaard fik den til at se ud, efter ombygningen i 1770.

tænkeligt at dørstykkerne også havde været til at redde. Ægteparret Frederikke Benedicte Reventlow og General Ysenburg-Büdinge kom til at fatte afsky for Tølløse, idet deres datter kom af dage der ved en forgiftningsulykke. De besluttede at afhænde Tølløse med det tilhørende Søgård. Tølløse blev købt af hofjunker Claus de Caspergaard i 1763. Det blev kun få år Caspergaard havde glæde af at besidde Tølløse, da han døde få år efter at have erhvervet godset. Hans enke afhændede Tølløse i 1768 til Kancelliråd Johan Thomas Neergaard, som var familieoverhoved for den vidt forgrenede slægt Neergaard. Kancelliråden ejede i forvejen Kjærup, Merløsegården og Ringsted Kloster. Ved indlemmelsen af Tølløse i dette gods-kompleks blev Johan Thomas Neergaard en af de største jordbesiddere på Midsjælland, noget der kan have været medvirkende til hans slægts adelspatent i 1780.

Neergaard var i første række den praktiske landmand, men han blev forledt til at følge et af datidens modeluner, som ændrede de gamle røde murede gårde, der i slutningen af 1700-tallet var kommet til at se gammeldags ud, og som den sene rococotids forfinede borgere anså for at være lidt barbariske i deres rustikke udseende. Neergaard fór overordentligt hårdt frem mod Peder Oxes gamle borg, den blev helt lavet om i det ydre for at få det eftertragtede klassicistiske udseende. De røde mure blev dækkede af et betragteligt lag puds, og de to tvillingehuse fik en fælles tagrejsning, fig. 2, som fik hele bygningen til at se tung og klodset ud, hvad der ikke ses så meget på illustrationen, hvor man har tilladt sig visse kunstneriske friheder, så som helt at udelade den vestre sidebygning, som der ellers var plads til. For at gøre denne ombygning helt komplet, blev det gamle trappetårn nedrevet, og over den nye hovedindgang ind-sattes en ejerplade, der berømmede ejeren for hans radikale indgreb i husets arkitektur, og som samtidigt konstaterer, at det kun var fordi det gamle hus havde været så forfaldent og øde, at man var skredet til denne drastiske ombygning. Heldigvis er den ældste ejerplade fra Peder Oxes trappetårn bevaret ligesom Neergaards plade. Disse er begge indmurede i forstuepartiet på det nuværende Tølløse.

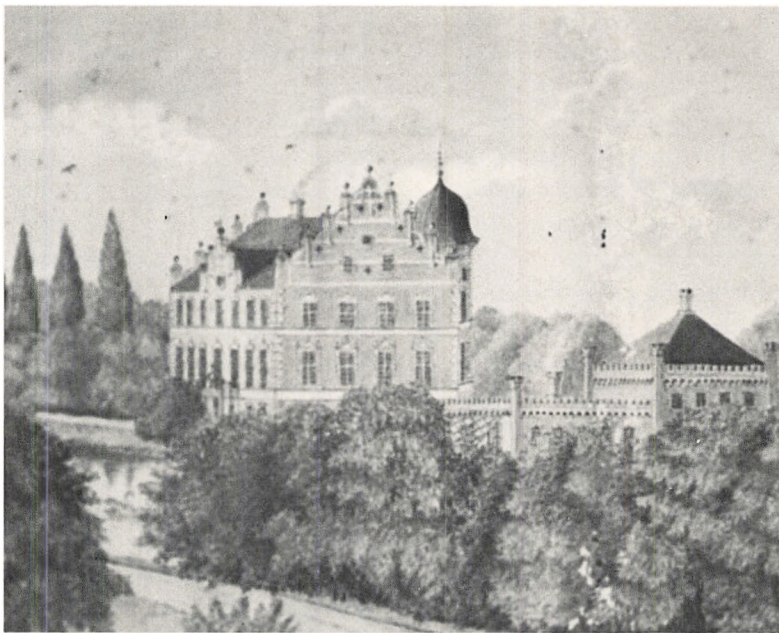
Johan Thomas Neergaards søn Peter Johansen de Neergaard fødtes på Tølløse i 1769, og var faderen en stor samler af godser, så blev han langt overgået af sønnen, som formåede at samle sig en masse gårde, med godserne Gunderslevholm, Førsløv og 9 andre godser i et ret samlet område. Han havde totalt 4.500 tdr. hartkorn agerjord og over 8.000 tdl. skov. Overraskende nok solgte Johan Thomas Neergaard Tølløse, og det blev mærkeligt nok ikke en af familien, der købte godset. Den nye ejer blev sekretæren ved den store landvæsenkommission Peter Christian Zeuthen. Han var blevet gift med en meget velhavende pige, idet hun var datter af generalauditør Vilhelm Bornemann, som tillige var konferensråd.

Peter Christian Zeuthen kom til, medens der endnu var opgangstider for det danske landbrug, men få år efter kom napoleonskrigene og med dem fastlandsspærringen, som kom til at influere katastrofalt på landets økonomi. I Jylland kunne man ned igennem den jyske halvø drive flokke af kvæg ned til det store marked i Nordtyskland,

ned til områder der manglede fødevarer til de store hære, medens man på øerne var afhængig af den sejlende trafik, der skulle fragte korn og kvæg til udenlandske markeder. Da Norge efter 1814 løsrev sig fra Danmark, mistede vi også dette marked, og da landet samtidigt var plaget af statsbankerot, var det overordentligt svære tider for det danske landbrug at stå igennem. Trods dette ofrede Zeuthen en masse på at forbedre sin gård. Neergaard havde ikke kun ombygget hovedbygningen, men havde også foretaget mange forbedringer på ladegårdsanlægget hvor han havde udvidet staldene. Peter Christian Zeuthen var præsident for det kongelige landhusholdningsselskab og formand for Nationalbankens repræsentantskab, en sikkert lidet misundelsesværdig opgave i de vanskelige år. Kort før sin død i 1823 blev Zeuthen udnævnt til etatsråd.

Sønnen Christian Frederik Zeuthen købte Tølløse i 1828 af sin moder, og blev året efter gift med Sophie Hedevig Schulin fra Frederiksdal. Chr. Fr. Zeuthen havde en kort tid, før han slog sig ned på Tølløse, været ansat i udenrigstjenesten, noget der antageligt har været medvirkende til, at han med sin kone foretog lange udenlandsrejser blandt andet til Italien, som netop i de år besøgte af så mange danske. Fra disse rejser medbragte ægteparret mange kunstskatte, som kom til at pryde Tølløse i mange år. Ved siderne af havetrappen ligger der i dag to marmorløver, som antageligt har været hjembragte af dette ægtepar. Løverne er placerede, så de ser væk fra hinanden, skønt de nok oprindeligt har set mod hinanden, som om de vogtede en indgang mod en imaginær fjende. 1830 blev Christian Frederik Zeuthen hofjægermester, og deltog ivrigt i det offentlige liv, han var således med ved stænderforsamlingerne i Roskilde, og deltog som deputeret i 1842 og 1848. Hans politiske holdning placerede ham på det yderste højre, og det var hans håb, at man efter engelsk mønster kunne indføre et arveligt landsting, og tankerne om et folkestyre var ham som så mange af hans kolleger overordentlig vederstyggelige. Han var derfor ikke blandt dem, som stemte for en ny grundlov, og da han i 1843 havde fået sit gods oprejst til baroni, var han naturligvis imod de tanker, der rørte sig samtiden om opløsningen af lens- og stamhusene, for at de skulle overgå til fri ejendom. Bedst belyses hans overmåde konservative livsanskuelser, idet

Fig. 3. Udkast? til Tølløses ombygning i midten af 1800-tallet. Tårnet blev i denne udformning tilbygget i 1856.

hans søster Vilhelmine gerne ville giftes med præsten i Tølløse Christian Flor, dette satte Christian Frederik Zeuthen sig meget stærkt imod. Helt anderledes blev det, da Christian Flor blev professor i Kiel, og Vilhelmine fik da lov til at gifte sig med ham. Zeuthen var overordentlig glad for jagtlivet, og der eksisterer en del malerier af ham som jæger, et hvor han holder en pause i jagten sammen med sin svoger fra Åstrup, og et hvor han, som den stolte jæger, kommer hjem til sin kone og viser hende jagtbyttet, som ser ud til at være en bekasin. Chr. Fr. Zeuthen døde i november 1850, da han kom hjem med en forkølelse efter at have været på rævejagt, få dage efter denne døde han.

Zeuthens enke blev boende på Tølløse, da hun var barnløs. Hun besluttede sig til at forsøge at rette lidt op på de ændringer hovedbygningen havde fået under Johan Thomas Neergaard. Der må have

Fig. 4. Tølløse set fra havensiden før branden i 1942. Man vil her lægge mærke til tvillingehusets gavle, der er reetablerede og til frontispicen mod haven, som er forbløffende lig den, man ser på illustrationen fig. 3.

været diskussioner om, hvorledes dette skulle gribes an, da billedet, fig. 3, må anses for at være et forslag til, hvorledes huset skulle komme til at se ud. Ser man på dette projekt vil det bemærkes, at der er kommet et noget romantisk tilsnit over bygningen, man aner Walter Scots periode, og de nygotiske hjørnetårne har repræsenteret den allersidste mode. Man ser videre, at forslaget lader den af Neergaard foretagne ændring af tagrejsningen, være bibeholdt, noget der giver den brede bygning et meget tungt præg; som selv ikke de mange kridtstensbånd formår at gøre lettere. Betragter man forbindelsesgangene til sidebygningerne, ses der murtinder, som skulle de illudere skydeskår. Mærkværdigvis genfinder vi denne detaille på billedet, fig. 4, yderst til venstre i baggrunden. Det er som om projektet, fig. 3, i alt fald delvis er blevet iværksat, men denne tegning (signeret C. H. 1871) er i dag det eneste håndgribelige bevis på noget sådant. Eet ligger dog fast, at Sophie Hedevig Schulin har ladet

opføre et trappetårn i 1856. Det er næppe tænkeligt, at dette tårn har stået pudset, og senere er blevet forsynet med kridtstensbåndene. Selve tårnets afslutning genfinder vi ved at se på fig. 5, hvor det yderligere er blevet forsynet med et spir.

Sophie Hedevig var som tidligere nævnt barnløs, men trods dette var hun ikke uden familie på egnen, idet hendes søster var gift med greve Dannemann på Åstrup og endnu en søster var gift med forpagteren på Nyvangsgården ved Holbæk, den senere lensgreve Frederik Ahlefeldt Laurvig, som arvede Tranekier på Langeland efter sin fader.

Tølløse gik efter Sophie Hedevig Schulins død i arv til hendes brodersøn Christian Frederik Schulin, som havde sit navn efter faderens mand. C.F. Schulin sørgede hurtigt for at få Zeuthen-navnet knyttet til sit eget, og den 27. marts 1867 blev der udstedt et patent, som gav ham tilladelse til at bære de to slægters kombinerede navne, således at han kom til at hedde Schulin Zeuthen. Heller ikke han opnåede at få arvinger, og da han afgik ved døden 1873, blev Tølløse arvet af hans brodersøn William Christian Julius Schulin, som var født 1852. Den kun 21-årige arving fik også navneforholdene bragt i orden, idet han den 10. marts 1873 fik tilladelse til at bære navnet Schulin Zeuthen. Han giftede sig i 1877 med Christine Sigismunda Harhoff, datter af borgmesteren i Ringsted, konferentsråd Harhoff. Egendommelig nok kom den unge brud ind i en familie, hvor hendes, i nutiden mærkeligt klingende, navn Sigismunda benyttedes af adskillige af den nye svigerfamilies damer, ligesom mændene ofte bar navnet Sigismund. I William Schulins ejertid skete der en mængde ændringer på Tølløse. Hans store interesse for landbruget var medvirkende til, at han gerne ville have et virkeligt mønsterbrug på sine gårde. Han nedrev den gamle ladegård, som var blevet opført af Peder Oxe, blandt andet med den beklagelige begrundelse, at den spærrede for udsigten. Forskønnelsen af hovedbygningen blev atter taget op, og under arkitekt August Kleins overopsyn påbegyndtes en restaurering af hovedbygningen i årene 1883–85. Klein havde i forvejen restaureret Skovsbo på Fyn og tilbygget en fløj på Brolykke på Langeland. Nu begyndte man med at banke de tykke pudslag af murene, for at gengive husene deres oprindelige udseende. Man gav

Fig. 5. Tølløse set før branden i 1942. Motivet er set imod nordfacaden. Spiret på tårnet er en tilføjelse af William Schulin Zeuthen, som foretog store restaureringer og ombygninger.

de to huse hver sin tagrejsning, og forskønnede trappetårnet med et spir.

I 1912 fik William Schulin Zeuthen tilladelse til at føre våbnet Friherre Zeuthen kombineret med det grevelige Schulinske våben. Selvom ægteparret var overordentligt lykkelige, forblev også dette barnløst, og der var således ingen direkte arving til at overtage Tølløse, da ejeren døde i 1919, man valgte derfor hans ældste brodersøn til successor. Den nye ejer blev William Schulin, der ligesom sine forgængere opnåede tilladelse til at føre navnet Schulin Zeuthen. Imidlertid kom godset under administration, noget der muligvis har været medvirkende til at enkegrevinden flyttede fra hovedbygningen, som derfor midlertidigt kom til at henstå ubeboet. Den 4. oktober 1919 var loven om lens- og stamhusenes overgang til fri ejendom blevet stadfæstet, og denne lov, som fik en så overordentlig

stor virkning for mange af landets gamle herregårde, kom også til at ramme Tølløse, og blev begyndelsen til den udvikling, som stadig er i gang.

William Schulin Zeuthen valgte at afhænde hovedparten af godset og flyttede til Sophienholm, som stadig er i slægtens eje. Tølløse solgtes til handelsgartner H.O. Larsen, en gårdejersøn, som ved stor personlig dygtighed havde skabt sig en karriere og formue, ved som ung at emigrere til England, for der at slå sig på tomatavl i den helt store stil. Han var ejer af et kolossalt handelsgartneri i Waltham Abbey i grevskabet Essex. Larsen blev dog boende i England, og kom kun til at eje Tølløse i et enkelt år.

Gården blev solgt til kammerjunker Jacob de Neergaard, som tidligere havde ejet Fårevejle på Langeland. Kammerjunker beholdt kun Tølløse i 3 år, idet han 1927 afhændede det til grosserer A. Larsen. Kammerjunker Neergaard flyttede tilbage til Langeland, hvor han købte godset Hjortholm. Ser man i »Danske Slotte og Herregårde«, bind 8, som udkom på Hassings forlag i 1965, er der i tilknytning til herregården Fårevejles beskrivelse et farvebillede, her genfindes et af de store lærreder med jagtmotiver, som general Ysenburg-Büdinge havde ladet opsætte på Tølløse. Det er muligt, at dette billede er kommet til Langeland samtidigt med at Kammerjunker Neergaard flyttede tilbage til øen. Tølløses nye ejer grosserer A. Larsen beholdt godset igennem de svære tider i 1930-erne, og 14 år efter at han havde overtaget Tølløse, solgte han ejendommen i 1941 til fabrikant H. Hollesen, som fortsat lod hovedbygningen være udlejet.

Den dejlige, solide gamle bygning havde i de skiftende ejeres periode en meget omtumlet tilværelse, idet det rummelige hus blev benyttet til så forskelligartede formål som restaurant, husholdningsskole og kostskole, og så var nogle af etagerne endog udlejede til beboelser. Det endelige knæk fik Peder Oxes gamle borg, da den var lejet ud til at huse en kostskole. Natten mellem den 21. og 22. februar 1942 opstod der brand i øverste etage ved elevernes uforsigtighed; værelserne opvarmedes af kakkellovne, og det menes, at en ubetænksom elev har skilt sig af med asken fra sin ovn, ved at kaste asken i en papirkurv, uden at sikre sig at den ikke indeholdt gløder,

Den nuværende hovedbygning set fra haven, man ser det svære kampestensfundament, som afgrænser de gamle kældre, og som endnu viser grundplanen på Peder Oxes hovedbygning. Kælderrummet under terrassen er delvis fyldt til.

og få timer senere var den næsten 400-årige hovedbygning en udbrændt ruin. Arkitekt Ernst Klein indpassede den nye hovedbygning i de gamle omgivelser med dygtighed (fig. 6) og en nænsom hånd, og det er hans midtparti, man i dag ser, når man kører forbi Tølløsegården på landevejen. Fabrikant Hollesen beholdt Tølløse til 1949, da han solgte den til godsejer Arly Henckel, som forbedrede avlsbygningerne og jorderne meget, i den tid han ejede godset. 196 solgtes Tølløse atter, denne gang til direktør Arne Randow, som i nogle år havde ejet Fogedbygård ved Næstved. Direktør Randows altoverskyggende interesse var jagt, og han ofrede store summer på at oparbejde en alsidig vildtbestand, han indhegnede således det meste af gårdens tilliggende, for at være i stand til at udsætte større hjortearter, som kronvildt og dåvildt, først af alt for at beskytte dy-

rene imod at komme på afveje, og på den måde at blive bortskudt af måske mindre kyndige jægere. Det var altid en fornøjelse at komme forbi, og se de store flokke dyr, der ofte stod mellem parken og skoven. I 1974 skiftede Tølløse atter ejer, idet Tølløse kommune købte godset af direktør Randow.

De planer, som kommunen omgås med, er endnu ukendte, men man må håbe, at denne typiske sjællandske ejendom må komme til at genopleve en rolig og stabil periode, og at den ikke vil blive opædt af sin nye ejer, den dygtige, driftigt ekspanderende by, Tølløse.

Ejerliste over godset Tølløses besiddere:

Roskilde Bispestol

Lensmænd:

omk. 1465 Henrik af Tølløse

1473-1475 Mikkil Andersen Jernskæg

1487-1496 Evert Trudsen Rosensparre

1503-1505 Godske Mogensen

1505-1512 Mads Vasspyd

Efter reformationen, Kronen

1536-1555 Ove Bille

1555-1558 Peder Christensen Dyre

Overgang til private ejere

1558-1588 Peder Oxe og enken

Under Peder Oxes landflygtighed 1559-66 forlenet til Herluf Trolle og enken Birgitte Gøye

1588-1592 Peder Oxes søster Sidsel Oxe

1592-1612 Peder Oxes søsters sønner Jens og Christian Barnekow

- 1612-1658 Christian Barnekows datter og, dennes mand, Lene Barnekow og Tønne Friis
- 1658-1659 Lene (Barnekow) Friis' datter Margrethe Friis
hvorefter hun bortbyttede Tølløse for Kjærstrup (Lolland) med
- 1659-1687 Christen Skeel
- 1687-1690 hans datter Elisabeth Skeel
- 1690-1691 hendes mand Frederik Gersdorff
- 1691-1709 Gersdorffs svoger Otto Krabbe
- 1709-1728 Kanselieråd Brostrup Albertin og enken – Dorothea Matthisen
- 1728-1750 lensgreve Christian Ditlev Reventlow
- 1750-1763 hans datter Dorethea Benedicte Reventlow
- 1763-1768 hofjunker Claus de Caspergård
- 1768-1793 kanselieråd Johan Thomas Neergaard
- 1793-1823 etatsråd Peter Christian Zeuthen
- 1823-1828 hans enke, født Bornemann
- 1828-1850 kammerherre Christian Frederik Zeuthen
- 1850-1866 hans enke, født Schulin
- 1866-1873 hendes brorsøn Christian Frederik Schulin Zeuthen
- 1873-1919 hans brorsøn Christian Julius William Schulin-Zeuthen
- 1919-1923 hans brorsøn William Christopher Sigismund Schulin-Zeuthen
- 1923-1924 gartneriejer H.O. Larsen
- 1924-1927 kammerjunker Jacob de Neergaard
- 1927-1941 godsejer A. Larsen
- 1941-1949 fabrikant H. Hollesen
- 1949-1966 godsejer Arly Henckel
- 1966-1974 direktør Arne Randow
- 1974- Tølløse kommune

Trykte kilder:

Pontoppidans »Danske Atlas«, bind 2, 1764.

Statistisk-Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark af I.P. Trap, 1872.

Danske Slotte og Herregårde, 1921.

Danmarks Adels Årbog, særligt årgang 1929.

Personalhistorisk Leksikon.

Danske Slotte og Herregårde, 1943.

Trap, »Danmark«, bind 7, Holbæk amt, 1954.

Årsmødet afholdtes torsdag den 3. april på hotel »Strandparken« i Holbæk. Formanden bød velkommen og udtalte mindeord over afdøde bestyrelsesmedlem, fhv. bankfuldmægtig Bent G. Calov, Kalundborg.

Formanden aflagde beretning, der godkendtes af generalforsamlingen. Østergaard Christensen gennemgik det omdelte regnskab, der ligeledes blev godkendt. Formanden fortalte herefter om planerne for virksomheden i 1975.

På valg til styrelsen var formanden, kammerherre Estrup og Rud Petersen. Begge genvalgte. Nyvalgt til styrelsen blev godsejer, greve Jørgen Ahlefeldt-Laurvig, Eriksholm, gårdejer Geert Olsen, Kelleklinte og gymnasielærer Trolle H. Bagger, Kalundborg. Revisorerne, Danø og Christiansen, genvalgte.

Efter årsmødet holdt arkivar, cand. mag. Margit Mogensen **foredrag** over sin nyudkomne bog »Fæstebønder i Odsherred«.

Den foreliggende afhandling er en forkortet form af Margit Mogensens speciale ved Københavns Universitet 1972.

Det er forfatterens formål at undersøge, hvordan fæsteforholdene på Dragsholm gods og krongodset Odsherred var samt hvordan afgifterne, landgilde og hoveri, som fæsterne skulle yde til de respektive godser, har været. Bogen omhandler også fæstegårdenes økonomi, så som kreaturhold, udsæd og høst. Og endelig behandles udskiftnings- og udflytningsreformerne fra perioden ca. 1750–1800.

Gennem hele bogen bliver der foretaget en sammenligning mellem de to godser og dermed de to godstyper – krongods kontra proprietærgods. Selvom kilderne, som forfatteren siger i sin slutning, har været forskellige på mange måder både kvalitets- og kvantitetsmæssigt, kommer der i afhandlingen mange vigtige aspekter frem vedrørende de to godser.

Sommerudflugten afholdtes lørdag den 6. september og gik til Møn og Nyord. O. Bruun Jørgensen foreviste Fanefjord kirke og Birgitte Bruun Jørgensen fortalte om Nyord, hvor der var rundtur i landsbyen og besøg i kirken. Efter frokost på Motel »Præstekilde« i Keldby besøgte man om eftermiddagen Keldby og Elmelunde kirker, Liselund og Steges forsvarsværker, alt under Jørgen Ahlefeldt-Laurvigs ledelse. Sidste programpunkt var en forfriskning på Kalvehave Færgegård. Turen havde 47 deltagere.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Godsejer, kammerherre I. Estrup, Kongsdal, formand
Godsejer Jørgen greve Ahlefeldt-Laurvig, Eriksholm
Ingeniør Søren Gregersen, Skamlebæk
Stud. mag. Mogens Schou Jørgensen, Nykøbing
Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse
Sparekassedirektør K.G. Kaaber, Holbæk
Gårdejer Geert Olsen, Kelleklinte
Landinspektør S. Rud-Petersen, Nykøbing
Lektor Trolle H. Bagger, Kalundborg
Antikvar, cand. mag. J.L. Østergaard Christensen, Holbæk

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

c/o antikvar, cand. mag. J.L. Østergaard Christensen,
Museet for Holbæk og Omegn,
Klosterstræde 14-16,
4300 Holbæk

Telefon (03) 43 23 53
Postgirokonto 9 05 26 07

REGNSKAB 1974

Driftsregnskab:

Indtægt:

Tilskud:

Stat, amt, kommuner	kr. 3.950,00	
Pengeinstitutter	kr. 800,00	kr. 4.750,00
Kontingenter (incl. porto)		kr. 10.617,90
Salg fra lager		kr. 3.637,30
Renteindtægter		kr. 741,68
Diverse		kr. 1.046,10
		kr. 20.792,98
Underskud		kr. 11.493,82
		kr. 32.286,80

Udgift:

Årbogens fremstilling:

Trykningsudgifter m.v.	kr. 22.643,50	
Årbogens udsendelse	kr. 2.869,55	
Honorarer	kr. 2.518,65	kr. 28.031,70
Møder og udflugter		kr. 2.559,00
Tryksager og porto		kr. 1.358,60
Diverse		kr. 337,50
		kr. 32.286,80

Status pr. 31/12 1974:

Aktiver:

Indestående i sparekasser	kr. 2.760,35
Indestående på postgiro	kr. 824,99
Kontant beholdning	kr. 142,60
Lagerbeholdning	kr. 1,00
	kr. 3.728,94

Passiver:

Formue	kr. 3.728,94
--------------	--------------

Holbæk, den 21. 3. 1975.

sign.: *J.L. Østergaard Christensen.*

Ovenstående regnskab for tiden 1/4 1974 – 31/12 1974 er d.d. revideret af undertegnede valgte revisorer. Beholdninger i sparekasser og på giro samt kontant beholdning, alt pr. 31/12 1974, er kontrolleret. Der er intet fundet at bemærke.

Holbæk, den 21. marts 1975.

sign.: *Knud P. Danø*
Gunner Christiansen.

BØGER TIL SALG

De anførte priser gælder for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Årbøger »Fra Holbæk Amt« (1907 ff):

Årgangene 1907, 08, 11, 12, 19, 22-33,

35-43, 46-73 ..... à kr. 30,00

Årgang 1974 ..... kr. 40,00

Andre publikationer:

H.V. Clausen: »Fra Holbæk Amt – topografisk-

historiske Skildringer«, 2. udgave, 1-6 hefte ..... kr. 40,00

J.S. Møller: »Fester og Højtider«, 2. bind, 1055 s. .... kr. 60,00

J.P. Jensen: »Holbæk Amts Valgkreds og deres

valgte Mænd 1848-1918« (Ruds Vedby og

Svinningekredsene), 236 s. .... kr. 5,00

J.C. Jessen: »Løve Herreds Skolehistorie indtil

1860«, 120 s. .... kr. 5,00

Otto Smith: »En dansk Købstadshavns Historie«

(Holbæk), 130 s. .... kr. 25,00

»Bronzealderens Billedkunst«, red. O. Bruun Jørgensen

og M. Schou Jørgensen. Udgivet i forbindelse

med helleristningsudstilling 1972. 112 s. .... kr. 20,00

Minna Holm Kragelund og Ingeborg Christmas-Møller:

»Litteratur om Lammefjorden«. 20. s., 1973 ..... kr. 5,00

I kommission:

»Guld fra Nordvestsjælland«, red. M. Schou Jørgensen.

Udgivet af Holbæk Amts Sparekasse 1975.

Med bidrag af P.V. Glob, Thorkild Ramskou, Mogens

Schou Jørgensen, Ulla Lund Hansen, Kirsten

Bendixen, Fritze Lindahl og Iørn Piø. 248 s. . . . . kr. 300,00

Ekspedition:

Historisk Samfund for Holbæk Amt

v/antikvar, cand. mag. J.L. Østergaard Christensen

Museet for Holbæk og Omegn

Klosterstræde 14-16

4300 Holbæk

Telefon (03) 43 23 53

REGISTER

I. Stedregister

Asnæs, Ods herred, 35, 36

Birkholm (Løvenborg), 46

Egemarke, 49

Egholm, 49

Ejby, 19

Glostrupgård, 36

Gundestrup, 35, 36

Harehøj, Ods herred, 22 ff.

Holbæk, 9

Højby, 35

Jyderup skov, 22 ff., 36

Kyndeløse, 19

Lejre, 19

Lunden, Fr.borg amt, 13

Løvenborg, 46

Mørkegård (Orelund), 47

Nygård, 26 ff.

Nørre-Asmindrup, 35, 36

Olstrupgård, Bregninge s., 15 ff.

Orelund, 47

Rørby, 22

Skamlebæk, 22

Sonnerupgård, 50

Sophienholm, 50, 58

Stenbækgård, 36

Søgård, 50

Tølløse, 41 ff.

Tølløse, herregård, 41 ff.

Vallekilde, 35

Veddinge Bakker, 35 ff.

Veksø Bro, Fr.borg amt, 13

Vig, 26 ff.

Ågård, 11 ff.

II. Personregister

- Ahlefeldt-Laurvig, Frederik, 56
Ahlefeldt-Laurvig, J., godsejer, greve, 41 ff.
Albertin, Brostrup, advokat, 49, 60
Andersen, Frederik, prof., 47
- Barnekow, Chr., lensmand, 46 ff., 60
Barnekow, Hans, rigsråd, 46
Barnekow, Jens, 46 ff., 60
Bernhardtsen, T.B., eksp.sekr., 11 ff.
Bille, Ove, biskop, 41 ff., 60
Bruun, Aage, Ornum, 14
- de Caspergaard, Claus, hofjunker, 51, 61
Christensen Dyre, Peder, 42, 60
- Dannemann, greve, 56
- Ebbesen, Klaus, adjunkt, mag.art., 15 ff.
Estrup, I., godsejer, kmh., 9
- Flor, Christian, prof., 54
Friis, Lene, 47, 60
Friis, Margrethe, 47, 61
Friis, Tømme, 47, 61
- Gersdorff, Dorothea, 48
Gersdorff, Frederik, 48, 61
- Harhoff, borgmester, 56
Harhoff, Christine Sigismunda, 56
Henckel, Arly, godsejer, 59, 61
Hollesen, H., fabrikant, 58, 61
- Isenburg, Gustav Frederik, general, 50 ff.
- Klein, August, arkitekt, 59
Krabbe, Otto, 61
- Larsen, A., grosserer, 58, 61
Larsen, H.O., gartner, 58, 61
- Mathisen, Dorothea, 49, 61
Mogenssen, Godske, 60
- de Neergaard, Jacob, kammerjunker, 58, 61
Neergaard, Johan Thomas, kancelliråd, 51 ff., 61
de Neergaard, Peter Johansen, godsejer, 52
Nordman, C.A., arkæolog, 15
- Olsen, Gunnar, Egebjerg, 26
Oxe, Peder, hofmester, 42 ff.
Oxe, Sidsel, 46, 60
- Randow, Arne, direktør, 59 ff.
Reventlow, Chr. Ditlev, 49 ff., 61
Reventlow, Frederikke Benedicte, 50 ff., 61
Rosenkrantz, Birgitte, 47
Rosenkrantz, Mette, 45
Rosensparre, Evert Trudsen, 60
- Schulin, Chr. Fr., godsejer, 55 ff., 61
Schulin, Sophie Hedevig, 53, 55 ff., 61
Schulin-Zeuthen, W.C.J., godsejer, 56 ff., 61
Skeel, Chr., godsejer, 47 ff., 61
Skeel, Elisabeth Sophie, 48, 61
- Thrane, Henrik, mus.insp., dr. phil., 21 ff.
- Vasspyd, Mads, godsejer, 60
- Zeuthen, Chr. Fr., godsejer, 53 ff., 61
Zeuthen, P.C., sekr., 52 ff., 61
Zeuthen, Vilhelmine, 54